

TARTU ÜLIKOOL

FILOSOOFIATEADUSKOND

Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Eesti keele osakond

Heili Saia

Subjekti käändevaheldus Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva murrakutes

Bakalaureusetöö

Juhendaja: vanemteadur Liina Lindström

TARTU 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Murdesüntaks.....	5
1.1. Korpuspõhine dialektoloogia	5
1.2. Murre kui suuline keel	7
1.3. Murrete (morfo)süntaktiliste erijoonte uurimine Eestis	8
2. Subjekti käändevaheldus eesti keeles varasemate uurimuste põhjal.....	10
2.1. Subjekti käändevaheldus Lehte Rannuti põhjal	10
2.2. Subjekti käändevaheldus EKG II põhjal.....	14
2.3. Subjekti käändevaheldus Peep Nemvaltsi põhjal.....	17
2.4. Uuemad käsitlused subjekti käändevahelduse kohta	21
3. Subjekti käändevaheldus Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva murrakutes.....	26
3.1. Materjal	26
3.2. Meetod	30
3.3. Andmestiku kodeerimine	36
3.4. Tulemused.....	37
3.4.1. Subjekti käände vaheldumine murrakutes	37
3.4.2. Partitiivsubjekti jagunemine jaatavates ja eitavates lausetes	38
3.4.3. Murrakutes kasutatud verbid.....	40
3.4.4. Subjekti käände sõltumine sõnajärjest	42
3.4.5. Subjekti käände sõltumine subjekti semantilisest tüübist	44
Kokkuvõte.....	50
Subject's case-marking in Jõhvi, Tõstamaa and Põlva dialects. A summary.....	53
Kirjandus.....	55
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	57

Sissejuhatus

Eesti keeles esineb subjekti käände vaheldumist mitternormaallausetes, mis on markeeritud sellega, et need on pööratud sõnajärgiga (XVS)¹: eelkõige eksistentsiaal- ning valdajalausetes, kuid ka nende struktuurile vastavates kogeja- ning tulemuslausetes². Käesolevas töös viitan lihtsuse huvides kõigile neile lausetüüpidele terminiga *eksistentsiaallause*, kuna subjekti käändevaheldust esineb kõigis neis lausetüüpides.

Subjekti käändevaheldust ja eksistentsiaallauseid on eesti kirjakeeles suhteliselt vähe uuritud, mistõttu on selle piirid siiani üsna hägused ning ei saa öelda, et tegemist oleks homogeense kategooriaga. Eesti murretes ei ole subjekti käändevaheldust siiani üldse uuritud. Bakalaureusetöö annab panuse eesti murrete süntaksi uurimisse, mida on eesti dialektoloogias foneetika ja sõnavara kõrval siiani palju vähem tehtud. Samuti aitab see töö, nagu murdesüntaksi uurimine üldse, paremini mõista ka kirjakeelt ning anda keele kohta üldse mitmekülgsemat informatsiooni.

Bakalaureusetöö eesmärk on vaadelda, kas subjekti käände vaheldumises kolme eesti murraku – Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva – eksistentsiaallausetes on erinevusi. Meetodiks on nominatiiv- ja partitiivsubjekti kasutussageduse võrdlemine kolmes murrakus. Materjalina kasutan murdekorpuse tekste.

Käesolev töö jaotub kolmeks osaks. Esimeses osas tutvustan lähemalt murdesüntaksi uurimise eripära: kõigepealt esitlen korpuspõhise dialektoloogia erinevusi võrreldes varasemate lähenemisviisidega, teiseks murdesüntaksi uurimise eripära võrreldes kirjakeele süntaksi uurimisega (murre kui suuline keel) ja kolmandaks murrete

¹ 'X' märgib siin adverbiaali, 'V' verbi ja 'S' subjekti.

² Kasutan käesolevas töös Erelti ja Metslangi (2006) eesti lause põhitüüpide süsteemi, mis on kasutusel tänapäeva kirjanduses. EKG II-s väljatoodud eesti lausete põhitüüpide süsteem on sellest mõnevõrra erinev.

(morfo)süntaktilisi erijooni, mille poolest need üksteisest ja kirjakeelest erinevad. Teises osas tutvustan eksistentsiaallauseste defineerimise ja subjekti käändevahelduse senise uurimise tulemusi eesti keeles Lehte Rannuti, "Eesti keele grammatika" II osa, Peep Nemvaltsi, Liina Lindströmi, Helena Metslangi jt autorite põhjal. Töö kolmandas osas tutvustan töö meetodit ja andmestikku ning esitan oma analüüsi subjekti käände vaheldumisest kolmes eesti murrakus. Seejuures kasutan enda kogutud empiirilist andmestikku, mis pärineb Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte andmebaasi lihtsustatud transkriptsioonis tekstidest. Saadud andmestikus uurin subjekti käände varieerumist kolmes murrakus, võttes arvesse subjekti semantilist tüüpi, verbi, arvu, jaatust/eitust ning sõnajärge.

1. Murdesüntaks

Tänapäevasel murdeuurimisel on võrreldes varasemaga metodoloogiline erinevus: kuna kasutatakse korpusepõhist uurimist, on võimalik teha palju laiema ulatusega uuringuid. Murdesüntaksi uurimise meetodika erineb kirjakeele omast, kuna nende allikad on erinevad: murdesüntaksi allikaks on eelkõige suuline, kirjakeele allikaks aga kirjalik keel. Lisaks esineb murretes (morfo)süntaktilisi erinevusi, mille poolest need nii üksteisest kui kirjakeelest erinevad.

1.1. Korpuspõhine dialektoloogia

Benedikt Szmrecsanyi (ilmumas) väidab, et murdeuurimise traditsioon läheb tagasi vähemalt 19. sajandisse, kui murdeuurimine tegeles eelkõige häälikumuutuste ja sõnavara uurimisega. Sealjuures keskenduti "kirjakeelest võimalikult rikkumata", autentsete kohamurrete uurimisele. Eesmärgiks oli häälikuliste jm erinevuste piiride ehk isoglosside tuvastamine. Selle "vana kooli" dialektoloogia uurimismeetodiks olid põhjalikud küsimustikud ja nende põhjal koostatud murdeatlased. (Szmrecsanyi, ilmumas) Ka eesti murrete uurimisel on enamasti lähtutud "vana kooli" meetodikast, ehk keskendutud pigem eripärastele ja harva esinevatele, mitte sagedatele üksustele. (Uiboed 2013: 33)

Szmrecsanyi väitel on tänapäeva dialektoloogias erinevalt "vana kooli" omast huvi tõus dialekti grammatika ja morfosüntaksi ³ vastu. Keskendutakse loomulikule kasutuspõhisele keeleuurimisele (korpuspõhine dialektoloogia), mitte teadmistele

³ Morfosüntaks uurib grammatilisi kategooriaid või keeleüksusi, millel on nii morfoloogilised kui süntaktilised omadused; mida saab defineerida nii morfoloogiliste kui süntaktiliste kriteeriumide järgi. (EMS)

(küsimustikud), ning kasutatakse suuremat plaani arvesse võtvat analüüsitehnikat (dialektomeetriat). Selle asemel, et keskenduda vaid ühele kvaliteedile, mis murdes kas on või ei ole, uuritakse korraga mitut aspekti. (Szmrecsanyi, ilmumas)

Ka Berndt Kortmann (2010) kinnitab, et süntaksi uurimine on dialektoloogias küllaltki uus distsipliin. Autor väidab, et süntaktiline varieerumine on võrreldes fonoloogilise ja leksikaalse varieerumisega palju vähem märgatav: pigem on tegemist statistilise sagedusega kui millegi esinemise või puudumisega. Süntaktiliste nähtuste varieerumisel on ka laiem levik. (Kortmann 2010: 842)

Kortmanni järgi on traditsioonilise dialektoloogilise meetodi eeliseks korpusepõhise ees eelkõige see, et selles võivad esindatud olla mingid süntaktilised nähtused, mida loomulikus keeles harva esineb. Traditsiooniline meetod aitab uurida ka murdekõneleja järjepidevust ja suhtumist, samuti vaadelda üht ja sama fenomeni erinevates kontekstides. Selle meetodi puuduseks on eelkõige suhteliselt piiratud andmestik, ent samuti see, et küsimustikud olid enamasti disainitud sõnavaraliste ja foneetiliste nähtuste, harvem morfoloogiliste ja pea üldse mitte süntaktiliste nähtuste uurimiseks. (Kortmann 2010: 840–842)

Kortmann väidab, et kuna süntaktiline varieerumine on vähem väljapaistev, on selle uurimiseks vaja palju rohkem materjali kui foneetiliste muutuste ja murdesõnavarade uurimiseks. Seega peab murdesüntaksit uurima korpusepõhiselt. Suuremahuline materjal murdekorpustes annab võimaluse nii kvantitatiivseks kui kvalitatiivseks uurimiseks, eriti selliste sagedaste nähtuste jaoks nagu eessõnade, eituse, ajavormi, aspekti jne kasutamine. (Kortmann 2010: 840–842) Eesti keeles käib siia alla kindlasti ka siin töös käsitletav subjekti käändevaheldus.

1.2. Murre kui suuline keel

Kirjakeele süntaksi uurimisest erineb korpuspõhine murdesüntaksi uurimine ka selle poolest, et viimase allikaks on suuline keel. Tiit Hennoste (2002: 107) selgitab, et olenemata murdest on suulise keele süntaxis palju ühist. Suulises kõnes kasutatakse lausete asemel prosoodilisi lauseid ehk lausungeid, mille piiritlejaks on kirjavahemärkide asemel langev ja lõpetav intonatsioon, kusjuures intonatsiooniliste üksuste piirid ei kattu alati süntaktiliste ja semantiliste piiridega. Kui kirjaliku lause liikmed on omavahel kindlates seostes ja täidavad lauses kindlaid funktsioone, siis suulises kõnes on kasutusel lausungite sees või ka nende vahel paiknevad pragmaatilised partiklid, mis on süntaktiliselt sõltumatud. (Hennoste 2002: 107)

Kirjalikus normikeeles kehtivad reeglid, mida suuline kõne ei järgi. Siia kuuluvad nt normikeelest osalt erinev sõnajärg, eneseperandused, dislokatsioonid (lausungis samale asjale mitu korda viitamine), lausungisulamid (kahest osalausungist on moodustatud üks lausung), lausungilõppude erijooned (lausungi lõppu on lisatud veel sõnu). (Hennoste 2002: 108–110) Kõigi eelmainitud eripäradega puutusin ka oma töös kokku, toon siin välja sellesse töösse enim puutuvad näited, kus keelejuht parandab keset lausungit subjekti käänet. Mõlemad näited on pärit Põlva murrakust.

(1) (PLV) ja sääl aho suu päl sõss latseq (.) `lat's'i ol'l'

(2) (PLV) ol' iks jo (.) mõn'i sän'g kaa vanno `sän'ge kaa

Sõnajärje erinevusi keskmurde, Võru murde ja kirjakeele narratiivides on uurinud näiteks Liina Lindström (2000) ning leidnud, et murretes kasutatakse kirjakeelega võrreldes umbes kolm korda vähem pöördjärjega (VS) malle kui kirjas. Samas artiklis on leitud, et murretes on umbes 1,6 korda enam elliptilisi lausemalle kui kirjakeeles, sealjuures 1,5 korda enam subjektita lausungeid. (Lindström 2000: 143–144)

Ometi ei saa murdesüntaksit taandada vaid suulise keele uurimisele, kuna murretes on jooni, mida suulises keeles ei leidu, ka on murdeuurimisel oluline geograafiline mõõde.

1.3. Murrete (morfo)süntaktiliste erijoonte uurimine Eestis

Murretel on niisiis ka erijooni, mis ei seostu suulise kõne eripäradega ning millest tulenevad nii murrete omavahelised erinevused kui ka erinevused kirjakeelest. Nagu juba öeldud, on murrete morfosüntaktilisi erijooni Eestis siiani palju vähem uuritud, kui sõnavaralisi ja foneetilisi erijooni.

Hennoste (2002: 111–115) on toonud välja, et normikeelest võivad erineda nt aluse ja öeldise suhted, täiendi ja põhiosa ühildumine ning sihitise ja määruse käänded ning eituse väljendamine; kasutusel võivad olla ka eripärased *kas*-küsimume moodustamise viisid.

Uiboaed (2013: 45–46) on koostanud ülevaate senistest uurimustest eesti murdesüntaksis. Tema väitel on uuritud kaudse kõneviisi kasutust eesti murretes ning leitud, et seda väljendatakse nii morfoloogiliselt kui ka erinevate analüütiliste verbikonstruktsioonidega. On uuritud aluse ja öeldise ühildumist eesti murretes ning leitud, et aluse ja öeldise ühildamatust esineb rohkem põhjaeesti kui lõunaeesti murretes. Käsitletud on *eks*-lauseid ja määrsõnalist täiendit. Tartu ülikooli lõputöödena on tehtud eituskategooria käsitlusi. Veel on uuritud *da*-infinitiivi eesti murretes. Murretes on käsitletud ka isikukategooria kasutust ja isikuühildumist. Võrdluses läti keelega on tehtud tähelepanekuid mineviku partitsiibi kasutuse ja funktsioonide kohta eesti murretes. Kuigi palju tähelepanekuid käsitletavate murrete süntaktiliste nähtuste kohta on käsitletud sarja „Eesti murded” köidetes. Uiboaed ise on uurinud ühendverbide kasutust eesti murretes ning verbikonstruktsioonide varieerumist. (Uiboaed 2013: 45–46)

Uiboaed (2013: 45–46) toob välja, et üksikuurimusi on tehtud ka väiksemate murdealade kohta. Näiteks on uuritud sõnajärge Võru murdes, samuti objekti käitumist Nõo ning Risti murrakus. On leitud võõrmõjusid objektikäänete valikul: idamurdes on osutatud tugevale vene mõjule ja läänes suurele rootsi mõjule. Uuritud on refleksiivverbi konstruktsiooni läänemurdes, Harju-Madise murraku erinevaid süntaktilisi nähtusi,

Karksi murrakut ja selle erinevaid süntaktilisi nähtusi. On uuritud Karksi murraku verbimorfoloogiat ning tehtud samas uurimuses tähelepanekuid ka süntaktiliste nähtuste kohta. Uuritud on saarte murde ning kitsamalt Kihnu murraku eitust. On käsitletud Võru murde suhtlusvõrgustikke ning tehtud tähelepanekuid ka süntaktiliste nähtuste kohta. (Täpsemalt Uiboaed 2013: 45–46)

2. Subjekti käänevaheldus eesti keeles varasemate uurimuste põhjal

Selles peatükis kirjeldan, kuidas varasemates uurimustes on (1) defineeritud eksistentsiaallauset, milles subjekti käänevaheldus aset leiab ja (2) käsitletud põhimõtteid, mille järgi subjekti käände valik toimub.

2.1. Subjekti käänevaheldus Lehte Rannuti põhjal

Esimese põhjalikuma artikli subjekti käände vaheldumise ja eksistentsiaallausete kohta on koostanud Lehte Rannut (1964). Oma artiklis "Täis- ja osaalus tänapäeva eesti keeles" uurib ta täis- ja osaaluse vaheldumist. Täisalusena nimetab Rannut nominatiivset subjekti, osaalusena partitiivset subjekti. Partitiivsubjekti varem kasutusel olnud mõisted "osaalus" ja "partiaalsubjekt" viitavad sellele, et partitiivsubjekti ei peetud "päris" aluseks, vaid millekski subjekti ja objekti vahepealseks (Nemvalts 2000: 47). Osaalus saab Rannuti järgi esineda vaid mitternormaallausetes, eelkõige eksistentsiaallausetes ja valdajalausetes, mis on markeeritud sellega, et need on pööratud sõnajärgiga (XVS) ehk nende subjekt asub reemas:

Eksistentsiaallause Klaasis on mahla

$NP_{LOC} + V_{3. PERS SG} + NP_{NOM/PAR}$

Valdajalause Mul on veini

$NP_{ADE} + V_{3. PERS SG} + NP_{NOM/PAR}$

Täis- ja osaaluse vaheldumine sõltub Rannuti järgi lause tüübist, öeldise laadist, aluse jaotatavusest või jaotamatusest, aluse kvantiteedi määratusest või määramatusest ning sellest, kas lause sisu on jaatav, eitav või kahtlev. Transitivsete verbide korral saab esineda üksnes täisalus ning sellisel juhul on tegemist normaallausega, kus esineb nii subjekt kui objekt. Intransitiivsete verbide puhul võib esineda nii täis- kui osaalus.

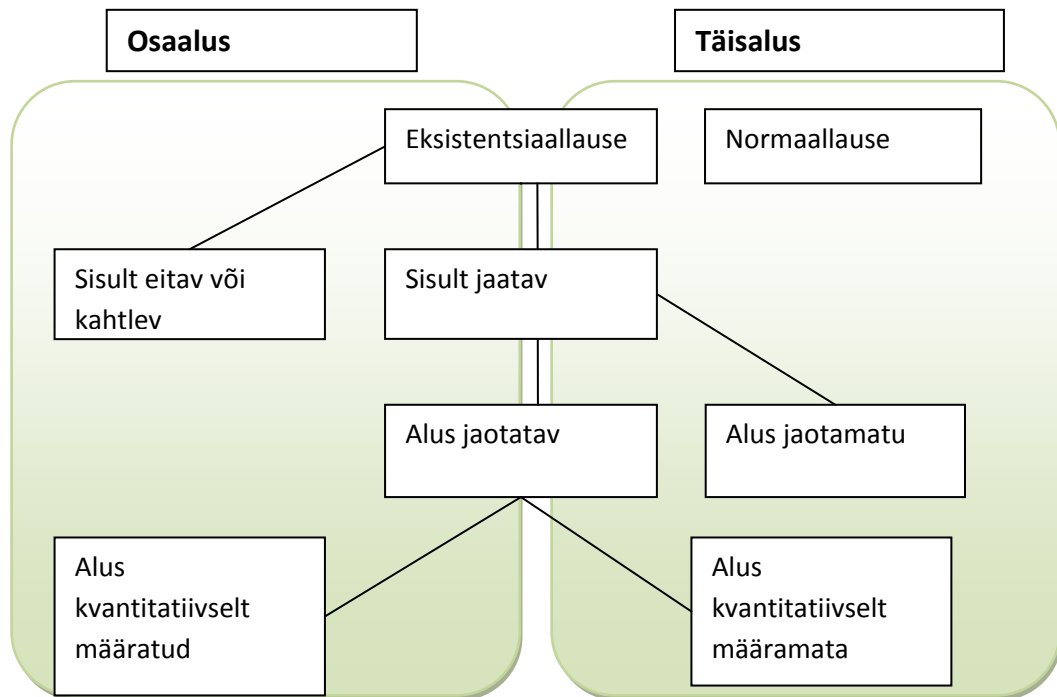
Osaalus esineb kõige sagedamini selliste intransitiivsete verbide puhul, mis märgivad olemasolemist üldse või mingis olukorras olemist: *elama, esinema, jätkuma, kestma, seisma, olema, leiduma* jne (*Elus esineb silmapilke. Tuli ju külaski sohinaisi küllalt ette. Tema valmistatud oreleid leidus kahes-kolmes talus*). Osaalus esineb ka olukorra muutust või uue olukorra tekkimist märkivate predikaatidega: *hukkuma, puhkema, surema, tärkama, tõusma* jne (*Kuid tuul ei tõusnud ja tormi ei tõusnud*). Veel esineb osaalus liikumist märkivate verbide puhul: *astuma, jooksuma, lendama, libisema, käima, saabuma, vajuma, voorima* jt (*Õö otsa vooris saksa vägesid läbi linna.*) Kõigi eelmainitud verbide ühiseks omaduseks on märkida aluses väljendatud mõiste olemasolemist või selle puudumist ning alles sekundaarsena väljendada olukorra muutust, liikumist vms (näiteks vrd lauseid *Väljas on inimesi* ja *Väljas jookseb inimesi*: mõlema puhul on esmaseks inimeste olemasolu). Selliseid lauseid nimetab Rannut eksistentsiaallauseteks. (Rannut 1964: 32–39)

Sisult jaatava lause subjekti kääne sõltub Rannuti järgi selle jaotatavusest või jaotamatusest. Jaotatavad on sõnad, mille osad on nimetatavad sama sõnaga: abstraktsed nimisõnad, ained, kogumõistet märkivad ainsuslikud sõnavormid ja kõik mitmuslikud sõnavormid. Näiteks *mets*, mille iga osa on samuti *mets*, samuti *vesi*, *armastus* jt. Jaotamatud on konkreetsed ainsuslikud nimisõnad, nt *inimene*, mille osad ei ole inimesed, vaid käsi, jalg jne. Samuti *raamat*, *hobune* jt. Osaalus esineb sisult jaatavas ainsuslikus eksistentsiaallauses vaid siis, kui tegu on jaotatava sõnavormiga: *Seal oli sinki* (aine). *Miski ei tuleta meelde, et Preisimaal ka talurahvast elab* (kogumõiste). Kõik mitmuslikud sõnad on samuti jaotatavad (*Aasta-aastalt on noori läinud maalt linnadesse*). *Plurale tantum*, mis märgib tegelikult midagi üksikut, on seega üldjuhul jaotamatu ja esineb alusena nimetavas käändes: *Pingil on prillid* (*tangid, kindad* jne). Kui aga silmas peetakse mitut eset, on need taas jaotatavad ja kasutada saab ka osaalus: *Kaupluses leidub prille* (*tange, kindaid* jne). Ülekantud tähenduses võib tavaliselt jaotamatuid sõnu kasutada ka kui jaotatavaid: *Temas on meest. Sul on silma. Igaihes meist on enam või vähem anarhisti. Nuppu tal on*. (Rannut 1964: 35–37)

Sisult jaatavas eksistentsiaallauses, kus aluseks on jaotatav sõnavorm, võib esineda ka täisalus. Sellisel juhul on otsustav, kas aluse kvantiteet on määratud või määramata. Määratud kvantiteediga alus on nominatiivis, määramata partitiivis: *Laual on leib* (üks leib), *Laual on leiba* (kogus on määramata või ebamäärane). Sisult eitavates ja kahtlevates eksistentsiaallausetes esineb vaid osalus, olenemata selle jaotatavusest või määratusest: *Polnud seal kärbestki* (jaotamatu, eitav). *Mis kärbest siin enam detsembris saab olla?* (jaotamatu, kahtlev). *Poisse pole enam põhjust kinni pidada* (jaotatav, eitav). *Kas on mõtet sulle praegu seda kõike öelda?* (jaotatav, kahtlev). Jaotatava sõnavormiga osalus sisult eitavas või kahtlevas eksistentsiaallauses ei väljenda mitte osa, vaid tervikut ehk kõiki osi: *Laual on leiba* (osa leivast). *Laual ei ole leiba* (ei ole ühtegi osa leivast). (Rannut 1964: 37–38)

Subjekti käände vaheldumise reeglipärasel käitumisel on ka erandeid. Alus on alati osastavas käändes, kui lauses esinevad sõnaühendid *on vaja, on tarvis, läheb vaja, läheb tarvis* (*Teda polnud enam vaja. Tarvis on kolleegiumi otsust*). Rahvapärased kaksikalused on alati osastavas (*Ennu-Jaaku käivad kohut*). (Rannut 1964: 39) Joonisel 1 on Rannuti subjekti käändevaheldus esitatud skeemina.

Joonis 1. Subjekti käändevaheldus Rannuti (1964) järgi.

2.2. Subjekti käändevaheldus EKG II põhjal

"Eesti keele grammatika II" (1993: 39–40) järgi ei ole *Ennu-Jaaku* ja *eite-taati* tüüpi rindühendeid õige osalusena käsitleda, kuna need esinevad partitiivis nii eksistentsiaalkui ka normaallauses ning ühildavad verbi. EKG järgi on aga osalused *õdesid-vendi* ja *sitsi-satsi* tüüpi ühendid, kuna need esinevad partitiivses käändes vaid eksistentsiaallauses ja ei ühilda verbi. Nii väidetakse EKG-s, et osalus ja partitiivses käändes subjekt ei kattu alati.

EKG defineerib eksistentsiaallause kui osaluse kasutusala järgnevalt: "Täiskujuline markeerimata teatestruktuuriga eksistentsiaallause on intransitiivlause, mille teema on harilikult kohta, aega või omajat väljendav määrus, reemasse aga kuulub öeldis, mis väidab (või küsib) antud kohas eksisteerimist, ning alus, mille referendi eksisteerimist antud kohas väidetakse (küsitakse), mille esitlemine on lause ülesanne. Määrus ja/või alus võivad ka puududa, kui nad on teksti või situatsiooniga üheselt määratud" (EKG II: 42). EKG (42) toob näideteks järgmised laused: *Puu otsas on linnupesa. Linnupesas siutsuvad/b linnupojad/linnupoegi. Poisist kasvas mees. Saabus õhtu. Ümberringi põles. Sajab. Kas leiba oli?* Niisiis on EKG põhjal eksistentsiaallausetena käsitletavat ka elliptilised laused *Ümberringi põles* ja *Sajab*. Kuna käesolevas bakalaureusetöös on rõhk eksistentsiaallause subjekti käändevaheldusel, ei käsitleta siin puuduva subjektiga lauseid.

Kui eksistentsiaallause eripäraks on võimalus subjekti käändevahelduseks ja pööratud sõnajärg (XVS), siis tegelikult võib sellise lause sõnajärg olla ka normaallauseline (SVX). EKG järgi eeldab normaallauselise teatestruktuuriga eksistentsiaallause, et eksistentsiväide või -küsimus kas sisaldub eelnevas tekstis või järelneb sellest. Sellise lause teemaks on tuntud tähendusega e. definiitne alus, reemaks aga määrus. EKG näiteid normaallauselise teatestruktuuriga eksistentsiaallausetest: *Linn kirendas loosungitest. Loosungeid oli seintel, tulpadel, vaateakendel. Kas su töös vigu leidub? - Neid tuleb ju igas töös ette.* (EKG II: 42)

EKG väidab, et normaallauselise teatestruktuuriga eksistentsiaallauseks võib pidada ka näiteks lauset *Inimesi kogunes sinna palju*. Seda juhul, kui eeldada, et see on saadud lausetest *Sinna kogunes palju inimesi* nominaalfraasi lahutamise tulemusena. (EKG II: 42) Siinkohal väidan, et lausetüübi "inimesi kogunes sinna palju" puhul ei ole tegemist lahkfraasiga, vaid omaette konstruktsiooniga. Näiteks kui asendada kvantor "palju" teise kvantoriga "seitse", siis lauset *Inimesi kogunes sinna seitse* ei saa asendada lausega *Sinna kogunes seitse inimest*. Selle vaste oleks hoopis ebagrammatiline *Sinna kogunes seitse inimesi*. Seetõttu ei käsitle ma selles töös eraldiseisva kvantoriga lauseid lahkfraasiga lausetena. See aspekt on oluline empiirilise andmestiku valimise puhul, mida selgitan üksikasjalikumalt peatükis 3.2.

EKG järgi on pööratud sõnajärjega eksistentsiaallause erijuhtumiks identifitseeriv eksistentsiaallause nagu lausetes *Õues on inimesi. Klaasis on vesi*. Ka siin asub subjekt reemas, kuid see on rõhuline (näites *bold*'is) ning identifitseerib sellisena, keda või mida on kuskil väidetud. EKG väidab, et sellises identifitseerivas eksistentsiaallauses esineb ainult identifitseerimisväide ja mitte eksistentsiväide. (EKG II: 42)

Nagu Rannuti käsitluse puhul väidetud, on ka EKG järgi eksistentsiaallause kujundajateks peamiselt intransitiivsed verbid: olemasoluverbid, olukorraverbid ja liikumisverbid. Kõige sagedam öeldisverb on *olema*. Nende verbide korral, mis otseselt ei väljenda eksisteerimist, saab eksistentsiaallauses subjekti eksisteerimist siiski järeldada. Erinevalt Rannuti käsitlusest võib aga EKG järgi peale intransitiivsete verbide eksistentsiaallausetes intransitiivselt kasutatud olla ka mõni transitiivverb: *varitsema, luurama, karjuma* jt, nt *Džunglis varitses mitmeid ohte. Õues karjusid lapsed, toas olid külalised: rahu ei saanud kusagil*. (EKG II: 43)

EKG (lk 43) järgib suuresti Rannuti (1964) skeemi, väites samuti, et eksistentsiaallause aluse käändevorm oleneb põhiliselt sellest, kas lause on jaatav või eitav, sellest, kas tegemist on aine- või asjasõnaga (Rannuti (1964) järgi jaotatavad või jaotamatud sõnad), samuti subjektieseme kvantitatiivsest piiritletusest või mittepiiritletusest jm asjaoludest. Sisult eitavas eksistentsiaallauses esineb alati partitiiv, sisult jaatavas eksistentsiaallauses

võib esineda kas nominatiiv- või partitiivsubjekt. Lisaks jaotatavusele ja kvantitatiivsele määratletusele märgitakse EKG-s, et alati on nominatiivis kvantorifraasid (*kolm saia, tükk leiba, pool torti*), samuti need ainsuslikud sõnad, mis on tavaliselt ükskõiksed 'asja – aine' opositsiooni suhtes, nt ilmakaarte (*lääs, põhi*) ja haiguste (*kopsupõletik, angiin*) nimetused. (EKG II: 43–44)

2.3. Subjekti käändevaheldus Peep Nemvaltsi põhjal

Nagu EKG käsitluses, ei saa ka Peep Nemvaltsi (2000: 51–52) järgi eksistentsiaallause tunnuseks pidada predikaatverbi eksistentsiaalsust: see on sekundaarne, vaid lause tähendusest tulenev omadus. Nemvaltsi järgi võib eksistentsiaallause verbina esineda pea iga eesti keele verb, olenemata eksistentsiaalsusest või transitiivsusest. Nii on loetud eksistentsiaallauseste hulka ka näiteks laused *Klaasi põhjas sädeles kollane vedelik/kollast vedelikku* või *Kase ladvas säutsub linnupoeg/linnupoegi*. Seejuures ei ole need vaid struktuuri poolest eksistentsiaallaused, vaid võib öelda, et "kollase vedeliku" ja "linnupoja" eksistents on lauses eeldatud ning "sädelemise" või "säutsumise" väide tugineb sellele eeldusele.

Siit tuleneb ka üks eksistentsiaallauseste süsteemi näiv vastuolu. Nii EKG kui käsitlevate autorite (Rannut, Ereht, Sang, Nemvalts, Lindström jt) järgi on eitavas lauses partitiivsubjekt kohustuslik. Seda on peetud ka üheks kriteeriumiks, kuidas eksistentsiaallauset tuvastada. Ometi on grupp lauseid, kus selline tuvastussüsteem ei näi toimivat. Need on laused, kus verbiks ei ole *olema* ja mille subjektiks on ainsuslikud jaotamatud sõnad. Toon näiteks valdavalt eksistentsiaallauseteks peetud VS-sõnajärgiga laused *Pesas säutsub linnupoeg* ja *Õues sörgib koer*. Neis lausetes saab nii jaatava kui eitava sisu puhul subjekt partitiivis esineda vaid mitmuses (Vrd *Pesas säutsub/ei säutsu linnupoegi* ja **Pesas säutsub/ei säutsu linnupoega* ning *Õues sörgib/ei sörgi koeri* ja **Õues sörgib/ei sörgi koera*). Jaatava lause jagamatu subjekti võimatus esineda partitiivis on juba Rannut (1964) märkinud, kuid väide, et eitavas lauses saab esineda vaid partitiivsubjekt, siin ei toimi. Küll aga toimiks see juhul, kui näited oleks esitatud *olema*-verbidega (*Pesas ei ole linnupoega*, *Õues ei ole koera*). Kas need laused ei ole siis eksistentsiaallaused? Või on eitusega testimine eksistentsiaallause tuvastamiseks ebapiisav? Siin ilmselt ühest vastust ei ole, kuid tõenäoliselt on see olukord seotud sellega, et nende verbide tähendus on spetsiifiline, mitte üldine, nagu eksistentsiaallause verbil harilikult. Samuti kaasneb mitmusega kvantitatiivne määratlematus, mis omakorda tugineb eksistentsiaalset interpretatsiooni.

Nemvaltsi (2000: 41) järgi tuleks eksistentsiaallause määratleda ühelt poolt semantiliselt, pidades siin silmas eelkõige lause, mitte verbi semantikat, ja teiselt poolt pragmaatiliselt, arvestades seejuures lause kui suhtlusüksuse temaatilis-funktsionaalset liigendust. Nii semantilisest kui pragmaatilisest vaatenurgast on Nemvaltsi jaoks põhjendatud öelda, et eksistentsiaallausega väidetakse mingi üksuse või üksuste klassi olemasolu (või olematust) maailmas või mõnes selle osas. Seega lähtub ta eeldusest, et eksistentsiaallause semantilis-süntaktiliseks iseloomulikuks tunnuseks on lokaalsuskomponendi olemasolu, nagu järgnevates näidetes:

- a) [Õhus]_{LOC} [on]_{EX} [tormihõngu]_{REF}.
- b) [Looduskirjeldus]_{LOC} [puudub]_{EX} [värskus]_{REF}.
- c) [Kollektsiooni]_{LOC} [lisandus]_{EX} [uus autograaf]_{REF}.
- d) [Meil]_{LOC} [on]_{EX} [uued riulid]_{REF}
- e) [Pojalt]_{LOC} [saabus]_{EX} [kiri]_{REF}
- f) [Küllol]_{LOC} [oli]_{EX} [külalisi]_{REF}
- g) [Lapsel]_{LOC} [tõusis]_{EX} [kõrge palavik]_{REF}
- h) [Hommikuti]_{LOC} [kostab]_{EX} [kopsimist]_{REF}
- i) [Kolmapäeval]_{LOC} [olevat olnud]_{EX} [ränk maavärin]_{REF}
- j) [Varsti]_{LOC} [tulevad]_{EX} [maailmameistrivõistlused]_{REF}

(Nemvalts 2000: 41–45)

[LOC] märgib siin lokaalsuskomponenti, [REF] on situatsioonikomponent ehk referent, mida lokaliseeritakse ja [EX] neid kahte ühendav kolmas semantiline komponent, mille ülesanne on väljendada kas pelka eksisteerimise fakti või ka ühtlasi eksisteerimise viisi. Nagu võime näha, paigutab Nemvalts lokaalsuskomponendi alla lisaks kohamäärusele (näited a–c) ka valdajamääruse (d–f), kogejamääruse (g) ja ajamääruse (h–j). Ajamääruse sinna paigutamist põhjendab autor sellega, et samamoodi nagu objektid paiknevad ruumis, paiknevad sündmused ajas. Seega võiks öelda, et eksistentsiväide on

alati kas lokatiivne või temporaalne või mõlemat. Teemas asetseva valdajamäärusega lauseid on traditsiooniliselt peetud valdaja/omaja- või kogejalauseteks: EKG järgi "põhiliseks erinevuseks kogeja-omaja- ja eksistentsiaallauseste vahel on see, et kogeja-omajalauseis on pragmaatiline subjekt ühtlasi tegevussubjekt, eksistentsiaallauses aga mitte" (EKG II 1993: 15). Nemvaltsi (2000: 46) väitel pole põhjust valdajalauseid eksistentsiaallausest eristada, sest neil on rohkem sarnasusi kui erinevusi. Ta toob näiteks laused:

(1) Tal on raamatud/raamatuid

(2) Peenral kasvavad lilled/kasvab lilli.

Mõlema morfosüntaktiline struktuur on $N_{ad} + V_{fin} + N_{n/p}$. Ka pole märgata mingeid struktuuritüübi erinevusi võrreldes lauset (1) lausega (3) ja lauset (2) lausega (4).

(3) Laual on raamatud/raamatuid

(4) Meil kasvavad lilled/kasvab lilli.

Nemvalts (2000: 46) möönab, et vahest on mõeldav eksistentsiaallauseist eraldi tüübiks pidada vaid kogejalauseid nagu

(5) Tal on häbi rääkida

(6) Talle meeldib tantsida

Nemvalts väidab, et eksistentsiaallauset ei peaks kirjeldama sama mõõdupuud kasutades, mis on kohane transitiivlause puhul, väideldes siin Ereltiga (1978: 4–6), kes on seadnud kahtluse alla subjekti olemasolu eksistentsiaallauseis. Erelt nimelt väidab, et osalus on pooleldi osasihitis, kuna see käitub lauses pigem objekti kui subjektina. Nemvaltsi järgi oleks aga üleliigne oletada objekti olemasolu lauses, mis on defineeritud kui intransitiivne. (Nemvalts 2000: 47)

Kommunikatiiv-pragmaatilisest küljest vaadatuna on lausete kommunikatiivse struktuuri analüüsimiseks kasutatud mõisteid teema (milles tuuakse esile vastuvõtjale teadaolev info), ja reema (milles esitatakse uus info). Nemvalts (2000: 49) väidab, et Praha

koolkonna kommunikatiivse dünamismi teooria (eesti keeles Õim 1973) on lause kommunikatiivse struktuuri analüüsimiseks täpsem instrument. Näitetes (7) ja (8) on fookustatud komponent märgitud *bold*'iga.

(7) Keldris on **gaasilõhn(a)**

(8) **Keldris** on gaasilõhn(a)

Nemvalts (2000: 49–50) selgitab, et lause (7) on normaalrõhuline eksistentsiaallause, mille fookuses on [REF] ehk see, mille olemasolu väidetakse. Selle lause elementaarteade on: *see, mida keldris on, on gaasilõhn*. See elementaarteade omakorda eeldab, et kuulajal on teada või vähemalt võimalik oletada, et *Keldris on midagi*. Selle põhjal on juba kindlaks tehtav fakt, et kuulajal on olemas info vastava keldri olemasolust: *On (olemas teatav) kelder*. Sama analoogiat järgides on interpreteeritav lause (8), mille fookuses on [LOC] ehk sõna *kelder*. Mõeldav on veel kolmas variant, kus fookustatud on komponent [EX]:

(9) Keldris **on** gaasilõhn(a).

Seda lausevarianti aga ei saa kasutada mingi uue info edastamiseks, vaid üksnes lausetega (7) või (8) edastatud info rõhutamiseks. (Nemvalts 2000: 51)

Nemvaltsi väga üksikasjaliku uurimuse järgi oleneb subjekti kääne nii aluse kui predikaatverbi semantikast, aga ka teistest tekstisemantilistest ja pragmaatilistest mõjutajatest. Aluse semantiliste tunnuste alla kuuluvad Nemvaltsi käsitluses loendatavus, konkreetsus, totaalsus ja piiritletus (Nemvalts 2000: 58–71). Lisaks on aluse puhul olulised alusfraasi determinatorid: adjektiivid, identifikaatorid (mis määratlevad referenti mingi klassi kas umbmäärase või spetsiifilise liikmena või osahulgana) ja kvantorid (Nemvalts 2000: 77–103). Predikaatverbi semantilised tunnused on transitiivsus, dünaamilisus/staatilisus ja aspekt, kusjuures olulised mõjurid on veel tegevuse laad, aeg, kulg ja tagajärg (Nemvalts 2000: 104–133). Muude tekstisemantiliste ja pragmaatiliste tunnuste alla kuuluvad näiteks tekstistrateegia, situatsiooni ja konteksti seosed, aga ka eitus ja kahtlus (Nemvalts 2000: 134–170).

2.4. Uuemad käsitletused subjekti käändevahelduse kohta

Liina Lindströmi ja Tuomas Huumo leiavad veel ilmunud artiklis "Partitives across constructions..." samuti, et eesti keeles leidub partitiivsubjekti ka teiste mittenormaallauseste sellistes näidetes, mis langevad struktuurilt kokku eksistentsiaallause ja valdajalause struktuuriga: tulemuslauses (*Temast ei saanud head õpetajat*) ja kogejalaises (*Mul ei ole täna halba enesetunnet*). Erelt ja Metslang (2006) on leidnud, et partitiivsubjekti ei esine neis lausetüüpides võrdsel määral. Eksistentsiaallausetes ei ole partitiivsubjekt sugugi kohustuslik, kuid valdajalausetes on see jaotatavate subjektide puhul kohustuslik. Teistes lausetüüpides esineb partitiivsubjekti vähem, ja põhiliselt eitavates lausetes.

Nagu eespoolgi viidatud, esineb partitiivsubjekt eesti keeles ka eitavates normaallauselise teatestruktuuriga lausetes:

(1) **Mind** ei ole homme tööl.

(2) **Oravat** ei ole puuris.

millel on täiesti kanoonilised nominatiivsubjektiga eitavad vasted (*Ma ei ole homme tööl, Orav ei ole puuris*) ja normaallauselised jaatavad vasted (*Ma olen homme tööl, Orav on puuris*). Lausete (1) ja (2) juures võib märgata, et partitiivi puhul esitatakse subjekti vähem agenttiivsena kui nominatiivi puhul, millest tulenevalt näib, et subjekti väidetud mitteeksisteerimine on pigem välistest asjaoludest tingitud kui vabatahtlik. Seda erinevalt nominatiivsubjektist, mis on agenttiivne. Huumo ja Lindström (ilmumas) väidavad, et võrreldes soome keelega on selliseid nominatiivse subjektiga normaallausetele vastavaid partitiivsubjektiga eitavaid lauseid eesti keeles rohkem.

Joel Sang (1983: 95–96) väidab, et lause (2) temaatilist struktuuri saab seletada sellega, et sellel on erinevad eesmärgid võrreldes pööratud sõnajärgiga lause *Puuris ei ole oravat* eesmärkidega. Normaallauselise teatestruktuuriga lauses (2) viidatakse sellele, et subjekti referent eksisteerib, kuid eitatakse seda, et referent asub nimetatud kohas (st, eitatakse

kohta). Pööratud sõnajärjega lauses *Puuris ei ole oravat* aga rakendub eitus nimelt subjektile, kelle eksistentsi puudumist lauses väidetakse.

Huumo ja Lindström (ilmumas) viitavad ka Ilja Seržanti (ilmumas) tööle, kus on sarnast kasutust nagu näites (1) uuritud vene keele põhjapoolsetes murretes ning leedu ja läti keeles, mis kasutavad sarnastes lausetes "partitiiv-genitiivi" (*partitive genitive*). Seržant seletab seda nähtust "ebamäärase viitamise" (*non-referential reading*, mis on üheks partitiiv-genitiivi kasutamise määräjaks) laienemisega nimisõnafraasilt kogu situatsioonile. Selle nähtuse poolest on eesti keel vene ja läti keelega (mis on meie lähimad kontaktkeeled) sarnasem kui soome keele, meie lähima sugulaskeelega.

Veel üks kontekst, kus partitiivsubjekt näib eksistentsiaallause tavastruktuurist väljuvat, on küsilause, mis esitavad küsimuse subjekti olemasolu või eksistentsi kohta. Jah-ei küsilausetes on üldiselt võimalikud nii nominatiiv- kui partitiivsubjekt, seda isegi siis, kui subjektiks on ainsuslik jaotamatu sõna, näiteks

(3) *Kas sul telefoni on?*

Telefon on ainsuslik jaotamatu referendiga subjekt, mille puhul jaotavas eksistentsiaallausel ainsusliku subjekti puhul partitiivi ei esine. Üheks näitelause partitiivi kasutamise põhjuseks võib olla indefiniitsus (subjekt-referent ei ole identifitseeritud), kuid see üksi ei ole partitiivi esinemiseks piisav. Teiseks põhjuseks on (potentsiaalne) eitus. See tähendab, et eelnev näide jätab avatuks võimaluse, et telefon *ei eksisteeri* (kui referendil telefoni *ei* ole) ja hoopis see võimalik mitte-eksisteerimine vallandab partitiivi kasutamise. Niisiis on ainsusliku jaotamatu sõna puhul lisaks eitavale kõnele võimalik partitiivi kasutada ka küsilause puhul. Sellistele küsilausetele vastavad kinnitavad laused kasutaks üldreeglina nominatiivi (*Jah, mul on telefon*) ja partitiivi kasutamine kas muudaks lause ebagrammatiliseks või oleks selle kasutamiseks muud põhjused (nt küsimus-vastus-lausetele omane eelistus kasutada sama vormi). (Huumo ja Lindström, ilmumas)

Erinevalt eelnevatest käsitlustest on Helena Metslangi artikli "On the case-marking of existential subjects in Estonian" (2012) puhul tegu korpusepõhise uurimusega. Metslang (2012: 155) määratleb eksistentsiaallause kriteeriumid järgnevalt:

1. Subjekt on partitiivis (millega vahel kaasneb verbi ühildamatus arvus).
2. Lause funktsioon on esitada mingit referenti diskursuses (konkreetses kohas või terves situatsioonis). Mõnikord on selle tuvastamiseks tarvilik kasutada diskursuse konteksti.
3. Verb on esmajoones eksistentsi väljendav.

Metslang leiab, et eksistentsiaallause subjekti kääned mõjutavad järgmised tegurid:

1. subjektina esineva nimisõna leksikaalne semantika (sh loendatavus ja kvantitatiivne määratus),
2. subjekti referendi kvantitatiivne inklusiivsus situatsioonis (st, kas on hõlmatud kogu subjekti referent või selle osa),
3. jaotatavate subjektide koguse mitteolulisus situatsioonis,
4. predikaatverbi leksikaalne semantika või konstruktsioon üldisemalt.

(Metslang 2012: 157)

Kokkuvõtvalt oleneb Metslangi (2012: 166–167) järgi eksistentsiaallause subjekti kääned järgnevast:

1. kas lause on jaatav või eitav;
2. kui lause on jaatav, siis kas subjekt vajab nominatiivi, partitiivi või võimaldab mõlemat;
3. kui võimaldab mõlemat, siis kas subjektnimisõna on jagatav või jagamatu;
4. kui subjektnimisõna on jagatav, siis kas subjekti kogus on määratud või määramata.

(1) Eitava lause subjekt on partitiivis. (2) Kui eksistentsiaallause sisaldab konstruktsiooni, mis vajab nominatiivset või partitiivset eksistentsiaalsubjekti, siis subjekt saab vastava käände. (3) Kui konstruktsioon lubab mõlemat, peab tähelepanu

pöörama subjekti omadustele. Kui subjekt kuulub "eksistentsiaalsete nominatiivide" (loendatavad sõnad, *plurale tantum* jt) või "eksistentsiaalsete partitiivide" (ainesõnad, abstraktsed sõnad) gruppi, saab ta oma käände vastavalt. Kui ei kuulu kumbagi gruppi, on see jagatav. (4) Jagatavad nimisõnad märgitakse nominatiiviga, kui nende referendid osalevad situatsioonis aktiivselt, ja partitiivi, kui passiivselt. Kui referent on kaasatuse suhtes neutraalne, saab see nominatiivse käände.

Lindström on 2011. aastal Budapestis toimunud konverentsil "Grammatika ja kontekst III" pidanud ettekande eksistentsiaalsetest konstruktsioonidest eesti suulises keeles. Ta väitis, et eksistentsiaallause ei ole eesti keeles väga selge kategooria, vaid sel on hägused piirid. Grammatikates kirjeldatud kriteeriumid ei näita alati samade lausete poole ning suulisi andmeid analüüsid näib olevat rohkem kui üks konstruktsioonitüüp, millel on enam-vähem sama funktsioon kui eksistentsiaallausel. (Lindström 2011)

Kasutades nii funktsioonipõhist (eksistentsiaallause väidab subjekt-referendi eksistentsi või esitab diskursuses uut referenti) kui struktuuripõhist kriteeriumit (XVS-sõnajärg, partitiivsubjekti kasutus, eksistentsiaalsed predikaadid), leidis Lindström (2011), et suulises keeles on kolm eksistentsiaallausega sarnanevat tüüpi suulises keeles: XVS-laused ("tõelised" eksistentsiaallaused), SV-laused, *on olemas*-laused. Jällegi ei eristata siin valdajalauseid eksistentsiaallausetest.

(XVS) NOM =väga `hea (0.5) .hh `täna on `õhtul on `oa söömine ja `saun.

PART börssi ei `vaata, seal on ju `hästi odavaid arvuteid.

(SV) NOM sünnipäev=`sünnipäev=aga (0.8) jah (.) väike `puntra[tants oli.] ja=sis

PART `midagi on igatahes `tulnud. (.)

(on olemas) NOM aka mul on see uus (0.5) Kuldne börss `olemas.

PART mul ei ole kõike materjali `olemas.

Oma materjali põhjal leidis Lindström, et uute referentide diskursuses tutvustamiseks kasutati tihti SV-sõnajärge ning eituse korral eelistati samuti SV-sõnajärge. *On olemas-*

konstruktsiooni ei kasutatud tingimata uue info esitamiseks, vaid subjekti referendi eksistentsi või omamissuhte rõhutamiseks. XVS-sõnajärgjega esitati uut ja olulist infot, vaimseid seisundeid ning selle sõnajärgjega lausetes leiti võimalik segiajamine V2-sõnajärgjega, nt

: =jaa. mhmh (0.8) aga mai noh=ei=old ra- ma ei saand `minna=(sest)=`raamatukokku
selpärast=**et mul** (.) **noh** (.) `kuus tuli viimane `buss=**ja** noh (.)

Viimases näites on konteksti põhjal pigem võimalik aru saada, et oluline on aeg, mil buss tuli, mitte bussi eksistentsi ajas väita. Siin ei viita eksistentsiaalsusele ka eitusega testimine: *Kuus ei tulnud viimast bussi?* (Lindström 2011).

Eelneva info põhjal olen koostanud kriteeriumid, mille järgi valisin oma empiirilisse andmestikku kuuluvad eksistentsiaallused (pt 3.2.), samuti valinud aspektid, mille suhtes subjekti käändevaheldust analüüsin (pt 3.4.).

3. Subjekti käändevaheldus Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva murrakutes

3.1. Materjal

Käesoleva bakalaureusetöö andmestiku empiiriline materjal on pärit Eesti murrete korpuse (EMK) lihtsustatud transkriptsioonis murdetekstidest. Tartu Ülikooli ja Eesti Keele Instituudi koostöös valminud Eesti murrete ja sugulaskeelte andmebaas on kõiki eesti murdeid hõlmav elektrooniline andmekogu, mis sisaldab autentseid murdetekste kõigist eesti murretest. Korpuse põhieesmärkideks on teha võimalikult täpselt litereeritud murdematerjal elektrooniliselt kättesaadavaks ja võimaldada suure andmehulga põhjal murrete kõrvutav uurimine. (EMK)

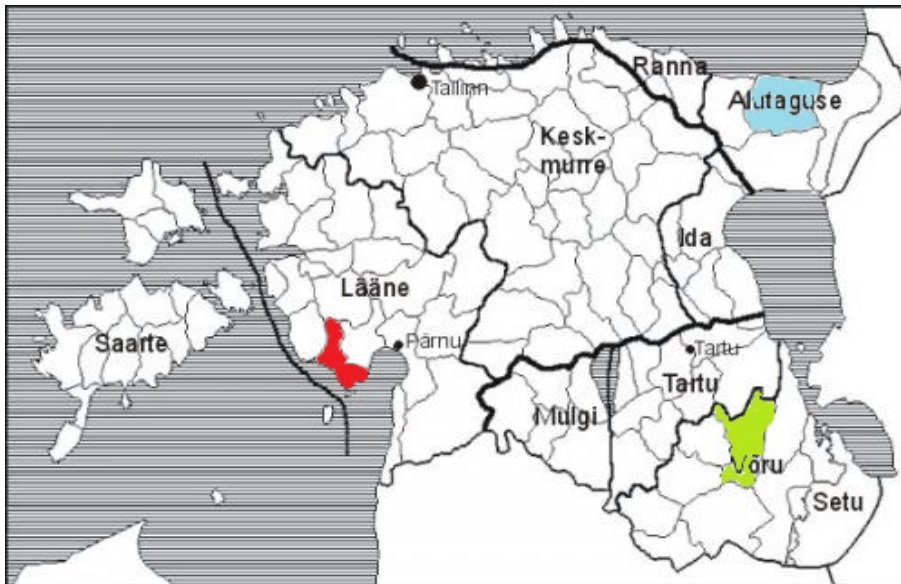
Eesti murrete korpus koosneb võimalikult vanapärastest, enamasti 1960–1970ndatel salvestatud murdelindistustest ja neil põhinevatest murdetekstidest: foneetilises transkriptsioonis tekstidest, lihtsustatud transkriptsioonis tekstidest, morfoloogiliselt märgendatud tekstidest ning süntaktiliselt analüüsitud tekstidest. Korpuses on ka andmed keelejuhtide, lindistuste ja litereeringute kohta. (EMK)

Korpuse murdeliigendus põhineb õpiku „Eesti murded ja kohanimed” (Pajusalu jt 2002) esitatud murdejaotusel, kuid ühe erinevusega: kui õpikus on Setu murrak paigutatud Võru murde alla, siis korpuses esineb see omaette murdena. Seega on korpuses esitatud 10 murdeala: põhjaeesti murderühma moodustavad ida-, kesk-, lääne- ja saarte murre, lõunaeesti murderühma kuuluvad Mulgi, Võru, Tartu ja Setu murre ning kirderanniku murderühm jaguneb rannamurdeks ja Alutaguse murdeks. (EMK)

Käesoleva töö jaoks vaatlesin subjekti käände vaheldumist kolmes eesti murrakus: Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva murrakus. Valiku kriteeriumiks oli kolme võimalikult erineva ja ka geograafiliselt üksteisest võimalikult kaugemal asuva murraku kasutamine: valikus on üks murrak igast murderühmast. Jõhvi murrak kuulub kirderanniku murderühma, täpsemalt Alutaguse murde hulka; Tõstamaa kuulub põhjaeesti murderühma läänemurde edelarühma ning Põlva murrak lõunaeesti murderühma hulka, Võru murde idarühma.

Joonisel 2 on Jõhvi murrak märgitud helesinise, Tõstamaa punase ja Põlva helerohelise värviga.

Joonis 2. Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva murrakute asend murdekaardil.

Kokku kasutasin 15 murdekorpuse murdeteksti, igast murrakust valisin 5 teksti. Jõhvi tekstides oli morfoloogiliselt märgendatud sõnu kokku 16 953, Tõstamaa tekstides 18 110 ja Põlva tekstides 16 261. Jõhvi murraku keelejuhte oli 4, neist kaks mehed ja kaks naised, keelejuhtide vanus oli 68–81, lindistatud on kõik 1962. aastal. Tõstamaa keelejuhte oli 3, kõik naised vanuses 86–90, neist kahe tekstid olid lindistatud 1975. aastal ja ühe tekstid 1972. aastal. Põlva keelejuhte oli 5, neist 3 meest ja 2 naist, keelejuhtide vanus oli 79–85 ning kõik Põlva tekstid on lindistatud 1960. aastal. Jõhvi keelejuhid olid pärit Jõhvist, Kohtlalt ning Kohtla-Servaäärest, Tõstamaa keelejuhid Kirastest, Peernist ja Kastnast, Põlva keelejuhid Kiumast, Navilt, Mammastest ja Himmastest.

Kõik töös kasutatud tekstid on lihtsustatud transkriptsioonis, mille eelis foneetilise ees (mille tekstid avanevad vaid Wordis ja nende avamiseks on tarvis installeerida spetsiaalsed fondid) on, et see võimaldab tekste avada ja töödelda kõigi programmidega.

Lihtsustatud transkriptsioon on teisendatud foneetilisest transkriptsioonist. Lihtsustatud tr-s on nõrgad klusiilid märgitud väikses kirjas *g, b, d* (foneetilises *G, B, D*). Lihtsustatud tr-s on lühike paus märgitud kui (.) ja pikk (...), kokkühääldus on märgitud võrdusmärgiga. Lihtsustatud tr-s on 3. välde märgitud graavisega, 2. välte klusiilid on märgitud kahekordsetega, nt *kikkas*. Pikad vokaalid on märgitud kahekordse vokaaliga, kõik redutseeritud vokaalid põhivokaaliga, nasaalne *ŋ* on märgitud tavalise *n*-ga. Kolmveerandpikkus on märgitud lihtsustatud tr-s tärniga sõna ees, nt **keedetti*. Palatalisatsioon on märgitud akuudiga, konsonandiühendis 1. konsonandi taga, Võru murdes mõlema konsonandi taga. Larüngaalklusiil on märgitud *q*-ga. Liitsõna komponentide vahel kasutatakse plussmärki, nt *vana+bois's*, pärisnimed on suure tähega. Sõnalõpulised pikad konsonandid on märgitud kahekordse konsonandiga, foneetilises tr-s esinev *z*-häälik on lihtsustatus märgitud *s*-ga. Lisaks on lihtsustatud transkriptsioonis märgendatud kommentaarid (<com> kommentaarid </com>), keelejuhi tekst (<u who=KJ> tekst </u>) ja küsitleja tekst (<u who=MM> tekst </u>). (EMK)

Jõhvi tekstinäide:

<u who=KJ> siin oli (.) elas vana Kruus (...) oli kolm *kruntti (...) *veski (.) puad (...)
oli *mõisa suu+alune (...) kõik oli siis *mõisal *tiada miss külas *juhtus (...) ja (.) *ostis
(.) hobu (.) rehe+*beksu *massina (.) no=aga vat obusi oli *jälle *tarvis ja vähamb ei
vedand kui neli obust (...) *sättis *tuule=*veskiga siis *pikka *kõijega (.) ehittas *niskese
*kaader+*värgiga et sis *veski vedas *ringi seda (...) *peksu+*värkki sial (...) aga nüd
üks (.) rän- *rändav *tiislar ol=oli (...) </u>

Tõstamaa tekstinäide:

<u who=KJ> muu=muu <com> kõhatab </com> (.) muu=i- (.) muu isal ol'i üks+tei-
üks+teist last (.) jahh (...) maa=ole ühü+deis+`kümnes (.) jahh (...) kolm `tükki surid
noorelt ää ja siis seetse tükki (.) seetse tükki (.) või (.) nel'i tükki noorelt jahh (.) jahh (...)
ja viletsuses (.) talu (.) talu koeha=pial ol'i saun nohh (.) jahh (...) ja see talu nüid kadun
põle enam kõik oo surnud (.) kõik oo surnud enam eij=ole `ühtegi jahh (...) ja ja mõealt
saan siis sedä abi mette kui (.) sai `mõisas töös `kõija ja `mõisa `tööga sai `toitta ennäst (.)
jahh (...) </u>

Põlva tekstinäide:

<u who=KJ> jahh lüvväss `ütlem'i nohh ku=sa tahat `ütlem'iq (.) võit `katsa naglaga lüvväq (.) ehk kuvvõga (...) har'il'ik=umm iks kuvvõga `lüüm'ine (...) aga (.) võit kattõ+dõis+kümnega kahh kui `väega suurõ ravva omma nii (.) miss suurõq (.) `Prantsus+maa hobõsa ol'l'iva na suurõq syss noit tulõ (.) kattõsa kuvvõ+dõis+kümne naglaga ala lüvväq (...) aga (.) muido=omm iks kuvvõ kuvvõ naglaga omm hobõsõ ravvuttam'ine (...) </u>

3.2. Meetod

Otsisin käsitsi tekstist välja eksistentsiaallused ja valdajalused, kuna need on kaks lausetüüpi, kus partitiivsubjekti kõige laialdasemalt leidub. Valimisse võtsin ka eksistentsiaallause struktuurile vastavad tulemus- ja kogejalused. Minu algsed kriteeriumid lausete valimisel olid:

1. eksistentsiväide JA
2. partitiivsubjekti kasutus VÕI
3. pööratud sõnajärg.

Nende kriteeriumite järgi oleks sisse jäänud vaid nominatiiv- või partitiivsubjektiga (X)SV-laused ja partitiivsubjektiga SV(X) laused. Leidus aga palju lauseid, kus kontekstist selgus ka nominatiivse subjektiga ja SV-sõnajärgega lausete puhul tugev eksistentsiväide. Olles tutvunud Lindströmi (2000) artikliga, kus selgub, et murretes kasutatakse pöördjärjega lauseid umbes kolm korda vähem kui kirjalikus keeles ja Lindströmi (2011) loenguga eksistentsiaallausete kohta suulises keeles, kus autor väidab, et suulises keeles kasutatakse eksistentsiaalselt ka SV-sõnajärgega nominatiivseid lauseid; ja kuna minu töö eesmärk on uurida nominatiivi ja partitiivi vaheldumist lausetüüpides, kus mõlemad käänded on võimalikud, otsustasin ka sellised laused valimisse võtta. Näiteid nominatiivsetest SV-lausetest, mis jäid valimisse:

- (1) (JÕH) aga nüüd üks (.) rän- ***rändav** ***tiislar** ol=oli
- (2) (JÕH) et siis ku **vihm** vahe+bäl tuli
- (3) (JÕH) aga sie **püije** oli ikke kõigil
- (4) (TÕS) `seoksed `kolt**sed õijed** ol'id
- (5) (TÕS) muedu **karja+mat** ja **leppikkud** oo sii
- (6) (TÕS) `ikke **lehm** oli koa meittel omal enne
- (7) (PLV) **rii=ravva** ol'l'iva vanast (.) joba

(8) (PLV) nigu üt's **vih'ma sado** ol'l

(9) (PLV) **nuu** nüüt ommaq olemann

Kahtluse korral, kas tegemist on ikka eksistentsiväitega⁴. Kuna eksistentsiaallausetes on eituse korral partitiivsubjekt kohustuslik, peavad kõik eksistentsilausetes esinevad nominatiivsed subjektid vastava eitava lause korral olema partitiivis. Näiteks

*(1) ühte rändavat tiislarit ei olnud

*(2) siis kui vihma vahepeal ei tulnud

*(3) seda püüet ei olnud meil kõigil

*(4) selliseid kollaseid õisi ei olnud

*(5) muidu karjamaid ja lepikuid ei olnud siin

*(6) lehma ei olnud meil omal enne

*(7) reeraudu ei olnud vanasti

*(8) üht vihmasadu ei olnud

*(9) neid ei ole nüüd olemas

Valimist jäid välja ahelverbid, kus *olema*-verbil on infiniitne laiend, kuna need on sageli grammatiseerunud mingisse muusse funktsiooni, nt

(10) (JÕH) kõik **oli** siis mõisal **tiada** miss külas juhtus

(11) (TÕS) kuresi **oo** koa vahel **nähä oln**.

⁴ See test põhineb minu enda keeletajul. Ei saa olla päris kindel, et murdekõneleja eitust samamoodi kasutaks. Sellegipoolest kasutan antud töös eeldust, et see test on rakendatav ka murdematerjali puhul.

Samuti jätsin välja *tarvis/vaja olema*-konstruktsioonid, kus on küll enamasti kasutatud partitiivi, kuid nende puhul on tegemist piirijuhtumitega ja selgelt omaette konstruktsioonidega.

(12) (JÕH) no = aga vat obusi **oli** jälle **tarvis**

Valimist jäid välja ka laused, kus subjektiks oli kvantorifraas, kuna need esinevad valdavalt nominatiivis ja neis esinev kvantor (siin näidetes (13)–(16) *kaks, neli*) muudab kvantorifraasi laiendava substantiivi partitiivseks ka seal, kus eksistentsiaallause struktuur seda ei nõua. Seega ei saa neid lauseid kasutada subjekti käänevahelduse uurimisel:

(13) (JÕH) igal maeal oli **kaks** ***ärga**

(14) (JÕH) **kaks+teist** vai **kolm+deist+kümen d** ***lappi** igal maea+bidamisel

(15) (TÕS) meittel ol'i **nel'i** `**tükki**

(16) (PLV) `laudo=1 jo õks (.) **nel'i**=`**jalga** all

Valimisse jätsin aga laused, kus kvantor oli subjekt-referendist eraldiseisev, sest selliste lausete puhul on raske piiri tõmmata, mille tõttu subjekt partitiivis on. Need on laused, mida EKG II (lk 42) käsitles lahusfraasidena. Seda, et tegemist pole lihtsalt lahusfraasiga, näitab muuhulgas asjaolu, et kui kvantori laiend oleks muidu ainsuses (nt *mitu last*), siis eraldi asendis on see mitmuses (näide (17) *õli lapsi mittu*). Selgitasin seda ka peatükis 2.2. Näiteid eraldiseisva kvantoriga lausetest:

(17) (JÕH) vist õli neid ikke *lapsi ***mittu**

(18) (JÕH) ***mittu** ***paari** õli kõhe *Kiiklaski neid ***ärgi**

(19) (TÕS) neid `linda oo **paelu** nimelesi

(20) (TÕS) angera=`mõrdu nüid oo vist inimestel küll **pailu**

(21) (PLV) aga liblikkit `tul'le `Tartto puult nii **pal'lo**=et

(22) (PLV) tann=um ega päiv nait=`kor'jait **pal'lo**

Ebalust tekitasid ka laused, milles on subjekti ees adjektiiv. Kas näite (23) fookuses on perekonna olemasolu: *oli üks suur perekond* või selle omadus: *perekond oli suur*? Näites (24) võib (juhul kui eelnevalt on juttu mingist talust) *suur talu* olla hoopis predikatiiv ning subjekt võib olla elliptiliselt lausest välja jäänud. Näites (25) võib *kuvvõ naglaga* olla tõlgendatav määrusena ning lause olla infostruktuurilistel põhjustel pööratud sõnajärgega. Näide (26) võib olla SV järjega lause, kus subjektfraasi täiend iseloomustab subjekti, mitte ei väideta selle olemasolu. Selliste lausete puhul vaatasin eelkõige konteksti, mis enamasti viitas, millega tegelikult tegu. Kahtlased juhtumid, kus ka kontekstist ei olnud abi, jätsin valimist välja.

(23) (TÕS) **suur pere+gond** oli

(24) (TÕS) muedu ol'i **suur talu**

(25) (PLV) muido=omm iks **kuvvõ kuvvõ naglaga** omm **hobõsõ ravvuttam'ine**

(26) (JÕH) kole ***kinnine elo** õli seal kaa

Omaette grupp oli *saama*-verbiga laused, mille puhul ei saanud alati kindlalt väita, kas tegemist on sobiva struktuuriga tulemuslausega (mis jääb valimisse) või transitiivlausega, mis pole eksistentsiaallause. Järgnevatest näidetest on selge tulemuslause vaid (32), näited (28)–(31) on üldisikulised transitiivlauseid ja (27) on vähemasti ilma kontekstita vaadatuna segane juhtum.

(27) (TÕS) sedä (.) kase+buu (.) kase+buust **sai**

(28) (TÕS) maast **sai** `rohtu

(29) (TÕS) sui **sai** juu linast riijet

(30) (TÕS) seält **sai** `ekke (.) `jälle `seoksi (.) `karttula=`kot'ta=ja

(31) (PLV) aga ku eij=ole kost **saijaq** (.) ät'ticket

(32) (PLV) koera+boisest sõss `saijevagi=siss Hurdaq

Küsimus tekkis veel hulga selliste lausetega, milles olid lauselõpulisel adverbid (33)–(38): kas need väljendavad subjekti eksistentsi või iseloomustavad selle asendit? Minu hinnangul neis lauseis adverbid küll täpsustavad mõnevõrra subjekti "olemise viisi" (asendit, asukohta vms), aga laused ise väidavad eelkõige subjekti olemasolu. Samuti oleks nende eitavas vastes (vähemasti kirjakeeles) partitiivsubjekt. Seega jätsin ka need valimisse.

(33) (TÕS) vanas kodus ol'i `ikke koa sauwe parand **all**

(34) (PLV) `huunel omm `vuud're **pääl**

(35) (PLV) sääl ol häll **otsan**

(36) (PLV) nisukkatse prii inemise kiä jälq kell=ess ole maad eh'k nii **käen**=ja

(37) (PLV) ja seol omm (.) pulgas=**sisen**

(38) (PLV) sõss=ol' rõuk **üleväl**

Subjekti semantilise tüüpide määramisel jagasin kõik subjektid kolme rühma: asjasõnad, ainesõnad, abstraktsed sõnad. Kategoriseerimisel järgisin suuresti Rannuti jaotatavate (ainesõnad) ja jaotamatute (asjasõnad) sõnade skeemi, ent lisasin veel kolmanda kategooria: abstraktsed sõnad, mis esines ka näiteks Metslangil (2012). Abstraktsete sõnade kategooriasse said näiteks *mine*-deverbaalid:

(39) (JÕH) ikke onn õld ***kirstu lunastamine**

(40) (TÕS) egä sii `Kasnas ei oln (.) **viina**=`**aamest**

(41) (PLV) a siin `vaino=päl siin ol'l=iks alat'ti tu kar'al tu `**kokko** `**käümine**

Abstraktsete sõnade hulka panin muuhulgas ka sellised mõisted: *oht, sõda, mood, moodus, kunst, vaesus, aeg, seadus, kapital, sort, karistus, juhus*, samuti haigused ja muud hädad: *kõha, häda, kondinõrkus, kondihaigus, haigus*. Näiteks:

(42) (JÕH) oli mõnes maea+bidamises küll sie **muodus**

(43) (JÕH) no sääl on ***ikka** neid (.) ***kuntse**=e

- (44) (JÕH) oli sie (.) tuli sie ***säädus**
- (45) (JÕH) kuij=ei=old (.) sell *veiksel maal **kapidaali**
- (46) (TÕS) ol'i juu noo- naa `vaesus
- (47) (TÕS) siis kue sõea `aega (.) **sõea aead** ol'id
- (48) (TÕS) maksade sees ol'id ol'id lammastel `aigust
- (49) (TÕS) kui ol'i **kondi+`nõrkkus**
- (50) (PLV) sõss lööse naba=mano tu `vaivaja
- (51) (PLV) meil umm kõge+sugudaid'si **hät'ti** eläjil
- (52) (PLV) sõss `tul'le sõss (...) `mõisnikke puult jälleq **kar'estuss** `pääle
- (53) (PLV) ol'l sõss üt's+kõr'd olnu nii+sugunõ **juhus's**

Plurale tantumi märkisin asjasõnaks, kuna see käitub nagu asjasõna. Konteksti järgi märkisin sellised sõnad, nagu *kaup* (asi või hulgasõna e. aine?) ja *mõte* (asjasõna või abstraktne sõna: *mul on mõte* VS *mul on mõtet?*). Ka hulka piiritlevad sõnad märkisin asjasõnaks, nt *kuhi*, *vihk*, *tükk*, *jagu*. Asjasõnaks märkisin ka kalade nimetused: *silk*, *räim*, ehkki neid saab kasutada ka hulgasõnana. Hulgasõnana ongi neid kasutatud järgmistes näidetes (sellele viitab ainsuses partitiivi kasutamine):

- (54) (JÕH) mull on *värske ***silkku**
- (55) (JÕH) kuss õlid ***silkku**=ja võid=ja
- (56) (TÕS) `räime tuli küll `kalda

Ainesõnadeks märkisin muuhulgas järgmised mõisted: *tehnika*, *sõjavägi*, *armee*, *suhkur*, *vesi*, *tuli*, *petrooleum*, *värv*, *raha*, *hein*, *supp*, *leib*, *jahu*, *puder* jne.

Asesõnade puhul püüdsin märkida vastavalt sellele, kas asesõna viitas asjale, ainele või abstraktsele nähtusele.

3.3. Andmestiku kodeerimine

Sobivad eksistentsiaallused (kokku 1045) sisestasin Microsoft Exceli (2007) tabelisse ning kodeerisin nendes tunnused, mis ülal kirjeldatud uurimuste põhjal võivad mõjutada subjekti käände valikut. Kodeerimisel kasutasin järgmisi kategooriaid: murrak (Jõhvi = JÕH, Tõstamaa = TÕS, Põlva = PLV), lausetüüp (eksistentsiaal-, valdaja-, kogeja- või tulemuslause), subjekti semantiline tüüp (asjasõna, ainesõna või abstraktne sõna), subjekti kääne (nominatiiv/partitiiv), verb (nimetus), arv (ainsus/mitmus), jaatus/eitus, sõnajärg (SV/VS), eraldiseisev kvantor (K/markeerimata).

Sõnajärje märkimisel pidasin oluliseks vaid subjekti ja verbi omavahelist paiknemist: SV-märgistuse said nii partitiivse subjektiga SVX-järgjega laused kui nominatiivse ja partitiivse subjektiga SV-järgjega laused. VS-märgistuse said nii XVS- kui VS-järgjega laused.

Subjekti käände sõltuvust kvantitatiivsest määratusest ja definiitsusest selles töös ei uurita. Käesoleva analüüsi uuritavaks ehk sõltuvaks tunnuseks on niisiis subjekti käändevaheldus. Vaatlen sõltuva tunnuse väärtuste varieerumist seoses ülejäänud kodeeritud tunnustega, s.t vaatlen, kuidas mõjutavad nominatiivi või partitiivi valikud järgmised tegurid: murrak, subjekti semantiline tüüp, verb, arv, jaatus/eitus ning sõnajärg. Põhieesmärk on välja selgitada, kas murrete vahel on olulisi erinevusi subjekti käändevahelduses.

3.4. Tulemused

Kokku esines minu kogutud valimis 1045 lauset, neist 355 olid pärit Jõhvi murraku tekstidest, 384 Tõstamaa murrakust ja 306 Põlva murrakust.

Analüüsitavate lausete hulgas oli kõige rohkem eksistentsiaallauseid: lausa 81%, järgmine suur grupp oli valdajalauseid, mida oli 18%, neile järgnesid palju väiksema osakaaluga tulemuslauseid (0,8%) ja kogejalauseid oli vaid 0,2%. Murrakutes erines Tõstamaa, milles oli eksistentsiaallausete osakaal kõige suurem (88%) ja valdajalauseite osakaal seega väiksem kui teistes murrakutes (10%). Jõhvi murrakus oli eksistentsiaallauseid 77% ja valdajalauseid 22%, Põlva murrakus vastavalt 76% ja 23%.

Eraldiseisva kvantoriga lauseid oli kõigis murretes ühtviisi vähe: Põlvas 3% ning Jõhvis ja Tõstamaal 2%.

3.4.1. Subjekti käände vaheldumine murrakutes

Tabelis 1 on välja toodud subjekti käändevaheldus murrakutes.

Tabel 1. Subjekti käändevaheldus murrakutes.

MURRAK	NOM	%	PART	%	KOKKU
JÕH	241	68%	114	32%	355
TÕS	240	62%	144	38%	384
PLV	189	62%	117	38%	306
KOKKU	670	64%	375	36%	1045

Jõhvi lausete (kokku 355) subjekti kääne oli 241 korral nominatiivis ja 114 lauses partitiivis, protsentides vastavalt 68% ja 32%. Tõstamaa lausete (kokku 384) subjekti kääne jagunes 240 nominatiivi ja 144 partitiivi vahel, protsentides väljendub see vastavalt 64% ja 36%.

Põlva lausete (kokku 306) subjekti kääne jagunes 189 nominatiivis ja 117 partitiivis, protsente vastavalt 62% ja 38%. Põlva lausete hulgas oli juba varem mainitud (pt 1.2.) kaks sellist, mille subjekti kääned on suulise keele eripära tõttu raske määratleda, kuna tegemist oli parandusega lause keskel: näited (1) ja (2).

(1) (PLV) ja säääl aho suu päl sõss latseq (.) `lat's'i ol'l'

(2) (PLV) ol' iks jo (.) mõn'i sän'g kaa vanno `sän'ge kaa

Üldandmete põhjal ei ole olulisi erinevusi vaadeldud murrakute vahel, vaid Jõhvis kasutati partitiivi pisut vähem kui mujal.

3.4.2. Partitiivsubjekti jagunemine jaatavates ja eitavates lausetes

Tabelis 2 on välja toodud partitiivse subjekti jagunemine jaatavates ja eitavates lausetes. Siin on oluline, kui suure osa partitiivsubjekti kasutamisest suudab eitus selgitada. Kuna partitiivsubjekt on eitavas eksistentsiaallauses obligatoorne, siis see, kui suur osa partitiivsubjekti kasutusest on jaatavas lauses, näitab, kas mõnes murrakus on partitiivsubjekti kasutusala suurem kui teistes.

Tabel 2. Partitiivsubjekti jagunemine jaatavates ja eitavates lausetes.

MURRAK	POS	%	NEG	%	KOKKU
JÕH	68	59%	48	41%	116
TÕS	71	49%	75	51%	146
PLV	59	50%	60	50%	119
KOKKU	198	52%	183	48%	381

Tabelist näeme, et Tõstamaa ja Põlva murrakutes on partitiivsubjekti kasutatud jaatavates ja eitavates lausetes peaaegu ühtmoodi: Põlva murrakus täiesti võrdselt, Tõstamaal

51% eitava kasuks. Erineb vaid Jõhvi murrak, milles kasutatakse partitiivsubjekti rohkem jaatavais lauseis (59%). Seega võib järeldada, et Jõhvi murrakus on partitiivsubjekti kasutusala Tõstamaa ja Põlva murrakutest suurem. Kui peatükis 3.4.1. selgus, et Jõhvi murrakus kasutati üldiselt partitiivi vähem, tähendab eelnev, et Jõhvi lausete hulgas oli võrreldes teiste murrakutega üldse vähem eitavaid lauseid. Mõned näited partitiivsubjektiga jaatavatest ja eitavatest lausetest:

(3) (JÕH) *vihma sadas=ja

(4) (JÕH) siis nüüd ni nissusi *kleittisid just *ennemast eij=õld

(5) (TÕS) paistis (---) august sedä `valgust

(6) (TÕS) enne põln neid `ar'sta koa naa `mette

(7) (PLV) säääl ol'l' sõss (.) meil mh (.) vanembit mehi kool'i+õppettajit ja

(8) (PLV) sell ess olõq kahh (...) ilusat taga+`jär'ge

3.4.3. Murrakutes kasutatud verbid

Taustainfona toon siin välja andmestikus esinenud verbid murrakute kaupa. Seda ilmestab tabel 3.

Tabel 3. Murrakutes kasutatud verbid.

VERB	JÕH	TÕS	PLV	KOKKU
olema	333	346	269	948
tulema	9	15	22	46
saama	1	11	5	17
jääma	4	2	–	6
käima	1	2	3	6
hakkama	2	1	1	4
kasvama	–	1	2	3
sadama	2	1	–	3
lööma	1	–	1	2
minema	–	1	1	2
ilmuma	–	–	1	1
kaduma	1	–	–	1
kuluma	–	–	1	1
paistma	–	1	–	1
panema	–	1	–	1
puuduma	–	–	1	1
sõitma	–	–	1	1
tuiskama	1	–	–	1

Kasutatud verbide hulgas (tabel 3) on ülekaalus olemasoluverb *olema*, mida on kasutatud lausa 948 korral, see moodustab kogulausetest 90%. Teisel kohal on tulemus-/liikumisverb *tulema*, mida on kasutatud 46 korral (4%) ja kolmandal kohal tulemus-/seisundiverb *saama*, kasutatud 17 korral (1,6%). Üldse kasutati veel olemasoluverbe *olemas olema*, *olema pidama*, *olema trehvama*, *puuduma*, liikumisverbe *tulema*, *sõitma*, *käima*, *minema*, *tuiskama* ja seisundiverbe *hakkama*, *ilmuma*, *jääma*, *kaduma*, *kasvama*, *kuluma*, *paistma*, *panema*.

Ka murrakute võrdluses on kõige sagedasem verb *olema*, seda esineb Jõhvi murrakus suisa 91% juhtudest, Tõstamaa murrakus 89% ja Põlva murrakus 86% juhtudest. Mõned näited:

(9) (JÕH) *ikke *kuskil õlivad nied (.) *vaprikkud

(10) (JÕH) kuij=ei=old (.) sell *veiksel maal kapidaali

(11) (JÕH) ega siis õld meil nüüd nud=nda tia mida vana=inimestel viel *sehti=pidamist

(12) (TÕS) *ukse ies õli *niskene (.) vari

(13) (TÕS) maa=i tia kas sel *õigust onn vaij=ei ole

(14) (TÕS) mull õli *mitmel *korral (.) *tuule=*rüegattuss=e

(15) (PLV) vanast iks ol'l'iva hobõsa

(16) (PLV) siin inäpp=eij=ole `nal'ja=t

(17) (PLV) egal üttel ol'l uma kodo=ja

Murrakute võrdluses hakkab esimesena silma *saama*-verbi suur osakaal Tõstamaa lausete hulgas: 11 esinemiskorda Põlva 5 ja Jõhvi 1 asemel. Protsendid vastavalt 2,9%, 1,6% ja 0,3%. Selle põhjuseks on suur tulemuslausete osakaal Tõstamaa murrakus võrreldes teiste murrakutega, nt:

(18) (TÕS) sest `ikke siis `asja=i saa

(19) (TÕS) elu+`looma saan tääst `mette

Liikumis-/tulemusverbi *tulema* on kõige rohkem kasutatud aga Põlva murrakus: 22 korda ehk 7,1%, sellele järgneb Tõstamaa 15 korra ehk 3,9%-ga ja kõige vähem on seda kasutatud Jõhvi murrakus, 9 korda ehk 2,5%.

(20) (PLV) ja=syss säält=syss `tul'l'õ=syss (.) hüd's'i

(21) (PLV) (...) tul'l siist üt's naiste+rahvass

(22) (PLV) et sõss latse suust tul'l (.) `veit'kese ao peräst sänest `lõhna `väl'lä

(23) (JÕH) tuleb iga päev vihma

(24) (JÕH) siis tuligi *ilma=sõda *piale

(25) (TÕS) siis tul'i piä+bõlet'tik

(26) (TÕS) tuleb `selged verd

3.4.4. Subjekti käände sõltumine sõnajärjest

Nagu peatükkides 3.2. ja 3.3. põhjalikumalt selgitatud, jätsin valimisse lisaks "tõelistele eksistentsiaallausetele" (nominatiivse või partitiivse subjektiga VS-sõnajärjega laused ja partitiivse subjektiga SV-sõnajärjega laused) ka SV-sõnajärjega nominatiivse subjektiga, ent eksistentsiaalse tähendusega laused.

Üldse oli murrakutest kõige rohkem SV-sõnajärjega lauseid Tõstamaal, 147 lauset ehk 38%, järgmisena Jõhvis, 108 lauset ehk 30% ja viimasena Põlvas, 58 lauset ehk 19% (neid andmeid tabelis eksplitsiitselt näitlikustatud ei ole).

Tabel 4 ilmestab, kuidas sõnajärge kasutati murrakute jaatavates ja eitavates lausetes.

Tabel 4. Murrakute sõnajärg jaatavates ja eitavates lausetes.

MURRAK	EITUS					JAATUS				
	SV	%	VS	%	KOKKU	SV	%	VS	%	KOKKU
JÕH	16	33	33	67	49	92	30	215	70	306
TÕS	22	29	53	71	75	125	40	184	60	309
PLV	16	27	44	73	60	42	17	204	83	246
KOKKU	54	30	129	70	183	259	30	603	70	862

Nii eituse kui jaatuse puhul on kõigis murrakutes VS-sõnajärje osakaal suurem kui SV-sõnajärjel (VS 70%, SV 30%). Mõlema sõnajärje puhul on omakorda jaatavate lauset

osakaal suurem. Eituse korral on SV-sõnajärjega lauseid kõige rohkem Jõhvi murrakus (33%), sellele järgneb Tõstamaa (29%) ja Põlva (27%). Jaatavate lausete juures saab täheldada rohkem erinevusi: kõige rohkem SV-sõnajärjega lauseid esineb Tõstamaa murrakus (lausa 40%), Jõhvis on nende osakaal 30% ja Põlva murrakus kõigest 17%.

Tabel 5 näitab, kuidas eri sõnajärje korral subjekti kääne murrakutes vaheldus.

Tabel 5. Subjekti käände valiku sõltumine sõnajärjest.

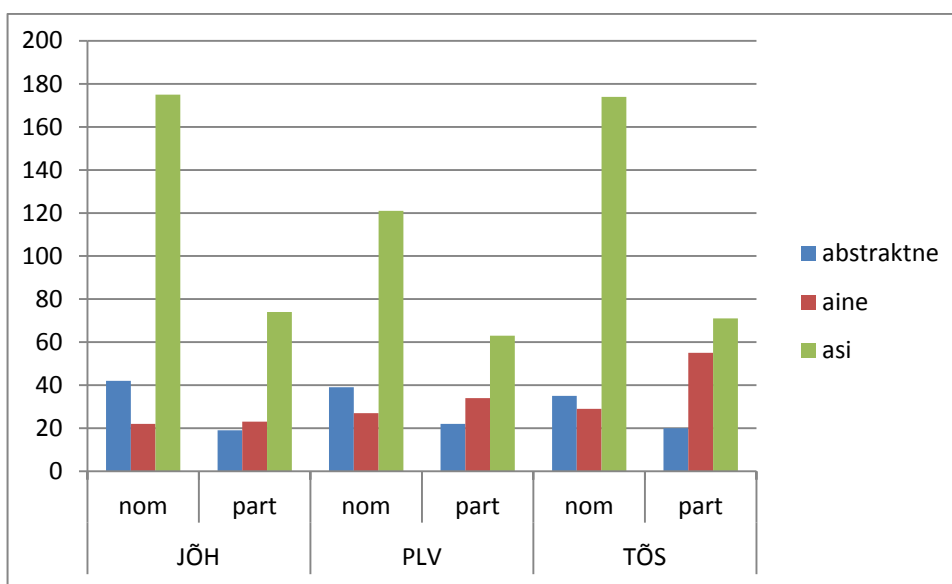
	SV					VS				
	NOM	%	PART	%	KOKKU	NOM	%	PART	%	KOKKU
JÕH	69	64	39	36	108	170	69	77	31	247
TÕS	97	66	50	34	147	141	59	96	41	237
PLV	25	43	33	57	58	162	65	86	35	248
KOKKU	191	61	122	39	313	473	65	259	35	732

Tulemused on järgmised: nii SV- kui VS-sõnajärje puhul kasutati enamasti rohkem nominatiivi kui partitiivi, ent siin erineb Põlva murrak, mille korral oli SV-sõnajärje puhul kasutatud rohkem partitiivi (57%). SV-sõnajärje puhul on nominatiivi kasutamise protsendid järgmised: Tõstamaa 66%, Jõhvi 64%, Põlva 43%. VS-sõnajärje puhul nominatiivi kasutamise protsent Jõhvi 69%, Põlva 65%, Tõstamaa 59%. Lähemal vaatluses selgus, et Põlva erinevus SV-sõnajärjega lausete puhul seisneb nominatiivsete SV-lausete väheses osakaalus võrreldes teiste murretega ehk Põlva murrakus on vähem selliseid lauseid, mille näited (1–9) on välja toodud peatükis 3.2.

3.4.5. Subjekti käände sõltumine subjekti semantilise tüübist

Joonisel 3 on ülevaatlilikult näidatud, kuidas murrakute subjekti käände sõltub subjekti semantilise tüübist.

Joonis 3. Subjekti käände sõltumine subjekti semantilise tüübist murrakutes

Tabelis 6 on toodud samad andmed arvudes.

Tabel 6. Subjekti käände sõltumine subjekti semantilise tüübist murrakutes.

	ASI	%	AINE	%	ABSTR	%	KOKKU
JÕH	249	70%	45	13%	61	17%	355
NOM	175		22		42		239
NOM%	70%		49%		69%		
PART	74		23		19		116
PART%	30%		51%		31%		
TÕS	245	64%	84	22%	55	14%	384
NOM	174		29		35		238
NOM%	71%		34%		64%		
PART	71		55		20		146
PART%	29%		66%		36%		
PLV	184	60%	61	20%	61	20%	306
NOM	121		27		39		187
NOM %	66%		44%		64%		
PART	63		34		22		119
PART%	34%		56%		36%		
KOKKU	678	65%	190	18%	177	17%	1045

Üldse oli kõigis valimi lausetes asjasõnade ülekaal: 65%, sellele järgnesid ainesõnad (18%) ja abstraktsed sõnad (17%). Murrakuteski on kõigis asjasõnu kõige rohkem: Jõhvis 70% kõigist lausetest, Tõstamaal 64% ja Põlvas 60%. Ainesõnade ja abstraktsete sõnade osakaal erines murrakuti: Jõhvis oli rohkem abstraktseid sõnu (17%, ainesõnu 13%), Tõstamaal rohkem ainesõnu (22%, abstraktseid 14%) ja Põlvas oli neid ühepalju (20%).

Kõigis murrakutes oli asjasõnade puhul eelistatud nominatiivi: Tõstamaal 71%, Jõhvis 70%, ja Põlvas 66% lausetest. Ainesõnade puhul aga eelistati kõigis murrakutes kasutada partitiivi: Tõstamaal 66%, Põlvas 56% ja Jõhvis 51% lausetest. Abstraktsete sõnade puhul kasutati jälle rohkem nominatiivi: Jõhvi murrakus 69% ja Tõstamaa ning Põlva murrakutes 64% kõigist abstraktse subjektiga lausetest.

Tabel 7 näitab, kuidas partitiivsubjekt jagunes ainsuslike ja mitmuslike ning jaatavate ja eitavate lausete puhul. Kuna nominatiivsubjekti eitavates lausetes ei esine ning ainsuse ja mitmuse vahel täisaluslega lausete hulk ei erinenud, ei esita ma siin tabelis nominatiivse subjekti jagunemist.

Tabel 7. Partitiivsubjekti jaotumine: subjektiks asjasõna.

	SG					PL					ASI
	POS	%	NEG	%	KOK	POS	%	NEG	%	KOK	KOKKU
JÕH	4	17	19	83	23	36	49	15	51	51	74
TÕS	9	22	32	78	41	17	57	13	43	30	71
PLV	6	24	19	76	25	28	74	10	26	38	63
KOKKU	19	21	70	71	89	81	68	38	32	119	208

Asjasõnadega lausete puhul kasutati ootuspäraselt ainsuse puhul partitiivi rohkem eituses (kõigi murrakute peale kokku 71%). Rannut ei pidanud asjasõna (jaotamatu sõna) partitiivset käänat ainsuse jaatavas lauses üldse võimalikuks, muidu kui ülekantud tähenduses (vt joonis 1 või Rannut 1964: 35–37). Murrakute vahel ainsuse puhul suuri erinevusi ei ole, kuid Põlva murrakus on partitiivi teistest veidi rohkem jaatavates lausetes kasutatud (24%), Tõstamaal on jaatavate lausete osakaal 22% ja Jõhvis 17%.

Toon mõned näited, kuidas murretes on kasutatud asjasõnu ainsuse jaatavates lausetes partitiivis:

(27) (JÕH) mull on *värske ***silkku**

(28) (JÕH) kuss õlid ***silkku**=ja võid=ja

(29) (TÕS) `r**äime** tuli küll `kalda

(30) (TÕS) noo seal ol'i siis ees'ti keele lugemese raamat ja `pi**ibelt** ja `t**õsta**`men'**tti**=ja

(31) (PLV) säääl ol'=s (...) `ek**ka**+`**ütte**

(32) (PLV) **luud** ja `k**ontti** (.) viil säl ol'l

Näidete (27)–(29) puhul võib arvata, et ainsuslikud asjasõnad *silk* ja *räim* on siin kasutatud ainesõnana, mis õigustab partitiivi kasutamist. Näidetes (30)–(32) on aga tõenäoliselt tegu eripäraselt (sest ainsusliku asjasõnaga seda tavaliselt ei tehta) väljendatud kvantitatiivse määratlematusega. Kuna Põlva murrakus kasutati ainsuse jaatavates lausetes partitiivi kõige rohkem ning Jõhvi murrakus kõige vähem, võib järeldada, et Põlva murrakus on ainsuslike asjasõnade kasutamine ainesõnade- või kogusõnade tähenduses rohkem levinud, Jõhvi murrakus aga kasutatakse neid kui ainesõnu.

Kuna mitmuses käitub asjasõna nagu ainesõna ning võib piiranguteta omandada partitiivse käände nii jaatavates kui eitavates lausetes, võib eeldada, et selles kategoorias ei ole eituslauses partitiivi kasutus nii suures ülekaalus. Tabel 7 näitabki, et mitmuses on partitiivi osakaal Jõhvi murrakus jaatavate ja eitavate lausete korral vahel enam-vähem võrdselt jaotunud: vastavalt 49% ja 51%. Tõstamaa murrakus on partitiivi osakaal jaatavates lausetes suurem: 57%. Põlvas aga on see osakaal veelgi suurem: lausa 74%. Mõned näited mitmuslike partitiivsete lausete kohta:

(27) (JÕH) Mull on praegu veel esimise ilma+sõda aeksi **vikkastid** vel paar tükki alles

(28) (TÕS) ekki paelu enne neid `sa**uni** ol'i siis

(29) (PLV) `praegu ka=omm `kolhoos'in naid (.) e **rüä** `v**ihke**

Tabelis 8 on näidatud, kuidas partitiivsubjekt on jagunenud eitavate ja jaatavate ning ainsuslike ja mitmuslike ainesõnadega lausete puhul. Kuna nominatiivsubjekti eituses ei esine ja ainesõnu mitmuses nagunii eriti ei kasutata, jääb ka siin nominatiivsubjekt vaatluse alt välja.

Tabel 8. Partitiivsubjekti jaotumine: subjektiks ainesõna.

	SG					PL			AINE
	POS	POS%	NEG	NEG%	KOKKU	POS	NEG	KOKKU	KOKKU
JÕH	14	64	8	36	22	–	1	1	23
TÕS	30	60	20	40	50	4	1	5	55
PLV	16	50	16	50	32	2	–	2	34
KOKKU	60	58	44	42	104	6	2	8	112

Ainesõnade jaotuses on partitiivsubjekti osakaal ainsuse jaatavates lausetes üldiselt suurem kui eitavates (58%). Murrakutest erines Põlva murrak, mille ainsuslikes lausetes oli partitiivsubjekti kasutatud võrdselt jaatuse ja eituse puhul. Jõhvi murrakus oli partitiivi puhul ainsuslike jaatavate lausete osakaal 64% ja Tõstamaal 60%. See tabel võib heita valgust tabelile 2, mille järgi Jõhvi murrakus oli kõigi lausete puhul ainsuslike positiivsete lausete hulgas partitiivsubjekti ülekaal.

Mitmuses oli vaid üksikuid näiteid, kuid ka neid rohkem jaatuses. Kuna ainesõnad üldiselt mitmuses ei esine, toon need erandlikud näited välja:

- (30) (JÕH) ***riisi *putrud** ja miss ***putrud** kõik õlivad
- (31) (JÕH) õlid säl ***manna+*butrud** ja=ja
- (32) (JÕH) *selle üle onn (...) ***puudrid** (...) ja *uule+pulk ***pulgad**
- (33) (TÕS) kahe küini sees ol'id koa **`einu**=ja
- (34) (TÕS) seält sai põllu **sõnikkud** `jälle
- (35) (TÕS) muedu **karja+mat** ja **leppikkud** oo sii
- (36) (TÕS) seokke peenikke li- või **sõela jahud** olid

(37) (PLV) siijät=tul'li suurek=**kar'a**=ja

(38) (PLV) sõss sääl=ol' `säantsit `tõisi ha- `haino kaj=jälq

(39) (PLV) **mõtsu** ol siin külq

(40) (PLV) miik=küläl iks ee ol `säantseq (.) **savi maaq**

Tõenäoliselt on siin tegemist nähtusega, kus teatud tingimustel saab ka ainesõnu tinglikult iseseisvateks üksusteks jaotada, nt eristamise nimel: riisipudrud/teist sorti pudrud, savimaad/teisest materjalist maad, peenikesed sõelajahud/muud jahud, ühed heinad/teised heinad, lambakarjad/lehmakarjad jne; või leib/leivapäts-analoogial puudrid (e. toosid puudrit); vahest võib seda jagamist seostada ka omamissuhtega (metsad: minu mets, kellegi teise mets jne).

Partitiivsubjekti kasutust abstraktse subjekti korral eitavate ja jaatavate ning ainsuse ja mitmuse korral ilmestab tabel 9. Nominatiivsubjekt jäi eelnevalt välja toodud põhjustel ka siin vaatluse alt välja.

Tabel 9. Partitiivsubjekti jaotumine: subjektiks abstraktne sõna.

	SG					PL			ABSTR
	POS	POS%	NEG	NEG%	KOKKU	POS	NEG	KOKKU	KOKKU
JÕH	7	54	6	46	13	6	–	6	19
TÕS	11	65	6	35	17	–	3	3	20
PLV	3	20	15	80	18	4	–	4	18
KOKKU	21	44	27	56	48	10	3	13	57

Lausete puhul, kus subjektiks on abstraktsed sõnad, kaldub üldarvestuses ainsuses partitiivsubjekti kasutamise osakaal eitavate lausete poole (56%). Siin kaalub üldarvestuse sellist jaotumist eelkõige üles aga vaid Põlva murrak üksi, milles 80% ainsusliku partitiivse subjektiga lauseid on eitavad. Jõhvi ja Tõstamaa murrakutes aga on partitiivi kasutatud rohkem jaatavates lausetes (vastavalt 54% ja 65%). Tabel 6 näitas, et kõigi subjektitüüpide puhul oli Põlva murrakus nominatiivsete subjektide ülekaal 64%. Seega kasutatakse abstraktsete subjektide puhul Põlva murrakus rohkem nominatiivi ja partitiivsubjekti puhul on enamasti tegemist eitusega.

Mitmuslike lausete puhul on tegemist jälle nii väikeste esinemissagedustega, mille põhjal midagi olulist järeldada ei saa. Seda seetõttu, et ka abstraktseid sõnu, nagu ainesõnu, kasutatakse pigem ainsuses kui mitmuses. Tegelikult oli abstraktse subjektiga partitiivseid lauseid üldse vähe: vaid 57 (see on kõigist abstraktse subjektiga lausetest vaid 32%). Toon jälle välja normist mõne kalduva ehk mitmusliku abstraktse subjektiga näite:

- (41) (JÕH) tulid *tõised valitsused
- (42) (JÕH) no säääl on *ikka neid (.) *kuntse=e
- (43) (TÕS) `aigusi ei tule=ja
- (44) (TÕS) nüüd oo `meetred
- (45) (TÕS) enne ol'id `küindrad
- (46) (TÕS) siis kue sõea `aega (.) sõea aead ol'id
- (47) (PLV) vanast ol sä- sääntsit `uske ol' külät (küllalt)
- (48) (PLV) meil umm kõge+sugudaid'si hät'ti (hädasid) eläjil
- (50) (PLV) nüüd umm=jo nii n*sään't's'it `tal'v'i=et

Kokkuvõte

Töö kirjeldab kolme eesti murraku – Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva – subjekti käände vaheldumist eelkõige eksistentsiaal- ja valdajalausetes, kuid ka neile struktuurilt sarnastes tulemus- ja kogejalausetes. Saadud andmete põhjal võib kokkuvõtvalt öelda, et eksistentsiaallause ehituse ja subjekti käände varieerumise poolest neis kolmes murrakus tõepoolest erinevusi esineb, kuid enamiku vaadeldud aspektide puhul ei ole need erinevused kuigi silmatorkavad.

Minu kogutud valimis esines 1045 lauset, neist 355 pärinesid Jõhvi murraku tekstidest, 384 Tõstamaa murrakust ja 306 Põlva murrakust. Analüüsitud lausete hulgas oli kõige rohkem eksistentsiaallauseid, neile järgnesid palju väiksema osakaaluga valdajalauseid ning oli ka mõni tulemuslause ja kogejalause. Võrreldes valdajalausetega oli kõige rohkem eksistentsiaallauseid Tõstamaa murrakus.

Üldandmete põhjal (subjekti käände varieerumine murrakutes) olulisi erinevusi vaadeldud murrakute vahel ei olnud, vaid Jõhvis kasutati partitiivi pisut vähem kui mujal. Rohkem erinevusi sai tuvastada aga üksikasjalikumas analüüsis.

Subjekti käände varieerumise võrdlemisel jaatavates ja eitavates lausetes olid Tõstamaa ja Põlva murrakud väga sarnased: neis kasuti eitavates ja jaatavates lausetes pea ühepalju partitiivi, Jõhvi murrakus aga kasutati partitiivi rohkem jaatavates lausetes. Seega võib järeldada, et Jõhvi murrakus on partitiivsubjekti kasutusala Tõstamaa ja Põlva murrakutest suurem. Kuna Jõhvi murrakus kasutati üldiselt partitiivi vähem kui teistes murrakutes, tähendab eelnev, et Jõhvi lausete hulgas oli võrreldes teiste murrakutega üldse vähem eitavaid lauseid. Jaatavate nominatiivsubjektiga lausete osakaal murrakute vahel oli enam-vähem sama.

Murrakute vahel oli erinevusi ka kasutatud verbide analüüsis: *olema*-verbi osakaal oli kõige suurem Jõhvi murrakus, *saama*-verbi oli kõige rohkem Tõstamaa murrakus ja *tulema*-verbi Põlva murrakus. Erinevusi tuli välja ka sõnajärjes: kõige rohkem SV-

sõnajärgjega lauseid esines Tõstamaa murrakus, kõige rohkem VS-sõnajärgjega lauseid aga Põlva murrakus. Ka sõnajärje ja käändevahelduse võrdlemises oli erinevusi: kui Tõstamaa ja Jõhvi puhul kasutati SV-sõnajärgjega lausetes selgelt rohkem nominatiivi, siis Põlva murraku andmed näitasid SV-järje puhul partitiivi eelistamist. Põlva erinevus SV-sõnajärgjega lausete puhul seisneb nominatiivsete SV-lausete väheses osakaalus võrreldes teiste murretega. VS-järje puhul kasutati kõige rohkem partitiivi Tõstamaa murrakus.

Subjekti semantilise tüübi aspektist esines kõigis murrakutes asjasõnu rohkem kui ainesõnu ja abstraktseid sõnu: Jõhvis oli asjasõnade osakaal kõige suurem ning Põlvas kõige väiksem. Ainesõnade ja abstraktsete sõnade osakaal erines murrakuti: Jõhvis oli rohkem abstraktseid sõnu, Tõstamaal rohkem ainesõnu ja Põlvas oli neid ühepalju.

Kõigis murrakutes oli asjasõnade puhul eelistatud nominatiivi, seejuures oli nominatiivi osakaal suurim Tõstamaal ja vähim Põlvas. Ainesõnade puhul aga eelistati kõigis murrakutes kasutada partitiivi: ka selle kategooria osakaal oli suurim Tõstamaal, vähim aga Jõhvi murrakus. Abstraktsete sõnade puhul kasutati jälle rohkem nominatiivi: kõige rohkem Jõhvi murrakus ning Tõstamaa ja Põlva murrakutes võrdselt.

Asjasõnadega lausete puhul kasutati ootuspäraselt ainsuse puhul partitiivi rohkem eituses. Murrakute vahel ainsuses suuri erinevusi ei esinenud, kuid Põlva murrakus oli partitiivi teistest veidi rohkem jaatavates lausetes kasutatud, kõige vähem aga Jõhvi murrakus. Mitmuslike lausete puhul oli partitiivi osakaal Jõhvi murrakus jaatavate ja eitavate lausete korral vahel enam-vähem võrdselt jaotunud, Tõstamaa murrakus oli partitiivi osakaal jaatavates lausetes suurem, Põlva murrakus aga on see osakaal kõige suurem.

Ainesõnade jaotuses on partitiivsubjekti osakaal ainsuse jaatavates lausetes üleüldiselt suurem kui eitavates. Murrakutest erines Põlva murrak, mille ainsuslikes lausetes oli partitiivsubjekti kasutatud võrdselt jaatuse ja eituse puhul. Jõhvi ja Tõstamaa murrakutes oli partitiivi puhul ainsuslike jaatavate lausete osakaal suurem.

Lausete puhul, kus subjektiks on abstraktsed sõnad, erineb teistest murrakutest Põlva, milles on ainsana partitiivsubjekti osakaal suurem ainsuse eitavate lausete puhul. Jõhvi ja Tõstamaa murrakutes aga on partitiivi kasutatud rohkem jaatavates lausetes. Analüüs näitas, et abstraktsete subjektide puhul kasutati Põlva murrakus üldiselt rohkem nominatiivi ja partitiivsubjekti puhul oli enamasti tegemist eitusega.

Kuna selgus, et subjekti käände varieerumises murrakute vahel erinevusi esineb, tuleks seda teemat edasi uurida. Ka selles töös kasutatud materjali põhjal saaks teha veel põhjalikumat analüüsi. Samuti võiks antud teemat vaadelda subjekti definiitsuse aspektist. Lisaks võiks juurde võtta võrdlusmaterjali kirjakeelest, et analüüsida murrete ja kirjakeele võimalikke sarnasusi või erinevusi subjekti käände varieerumises.

Subject's case-marking in Jõhvi, Tõstamaa and Põlva dialects.

A summary.

The object of this bachelor's thesis is to examine, whether there are differences in subject's case-marking in three Estonian dialects' – Jõhvi, Tõstamaa and Põlva – existential clauses. Subject's case marking is observed, taking into account subject's semantic type, whether the subject is singular or plural, positive or negative, and also verb and word order of the clause.

The thesis is divided into three major chapters. In the first chapter the special properties of the approach of dialect syntax are presented: the differences between corpus dialectology and earlier methods, the differences between dialect syntax (as a speech) and standard language (as written language), and also morphosyntactic differences between dialects. In the second chapter the earlier researches in defining existential clauses and determining the conditions of subject's case-marking are introduced. In the third chapter the method, the data and analysis of this study is presented. Empirical data of this study originates in Archives of Estonian Dialects and Kindred Languages of University of Tartu.

It is shown in this thesis that there are subtle differences in subject's case-marking in those dialects. When examining only subject's case-marking between dialects, it is detected that there is slightly less use of partitive case in Jõhvi dialect. When examining subject's case-marking between dialects in positive and negative clauses, it is discovered that in Jõhvi dialect partitive subject was used more in positive clauses as opposed to Tõstamaa and Põlva dialects, where partitive was used almost equally in positive and negative clauses. It is concluded that in Jõhvi dialect partitive subject's area of use exceeds the one of Tõstamaa and Põlva dialects.

There were also found differences in comparing case-marking and word order between dialects. When in Jõhvi and Tõstamaa dialects' SV-order clauses it was preferred to use nominative case, then Põlva dialect preferred to use partitive case with SV-order. It was

revealed that in Põlva dialect there were overall less nominative SV-clauses than in other dialects. In case of VS word order there was most use of partitive case in Tõstamaa dialect.

When taking into account the subject's semantic properties, on occasion of count nouns, nominative case was preferred in all dialects: most in Tõstamaa dialect and least in Põlva dialect. When the subject was a mass noun, partitive case was preferred in all dialects: most in Tõstamaa dialect, least in Jõhvi dialect. In clauses where as a subject there were abstract nouns, nominative was preferred again: most in Jõhvi dialect and equally in Tõstamaa and Põlva dialects.

It is concluded that there are differences in subject's case-marking in those Estonian dialects and that this field should be examined further.

Kirjandus

EKG II = Ereht, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Eesti TA Keele ja Kirjanduse Instituut.

EMK = Eesti murrete korpus. <http://www.murre.ut.ee/murdekorpus/> Vaadatud 13.05.2014.

EMS = Eesti märksõnastik. <https://ems.elnet.ee/> Vaadatud 13.05.2014.

Ereht, Mati 1978. Märkmeid partsiaalsubjekti kohta eesti keeles. – *Keel ja struktuur* 10: 3–9.

Ereht, Mati ja Helle Metslang 2006. Estonian Clause Patterns – from Finno-Ugric to Standard Average European. *Linguistica Uralica* XLII (4). 254–266.

Hennoste, Tiit 2002. Murdesüntaks. – Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Huumo, Tuomas ja Liina Lindström (ilmumas). Partitives across constructions: on the range of uses of the Finnish and Estonian “partitive subjects”. – Luraghi, S. , Huumo, T. (toim.). *Partitive Cases and Related Categories. Empirical Approaches to Language Typology*. Mouton de Gruyter.

Kortmann, Berndt 2010. Areal variation in syntax. – Peter Auer ja Jürgen Erich Schmidt (toim.). *Language and Space, Vol. I: Theories and Methods*, 837–864.

Lindström, Liina 2000. Narratiiv ja selle sõnajärg. – *Keel ja Kirjandus* 3, 190–200.

Lindström, Liina 2011. Existential constructions in spoken Estonian. – Ettekanne konverentsil "Grammar and Context III" Budapestis.

Metslang, Helena 2012. On the case-marking of existential subjects in Estonian. – *SKY Journal of Linguistics* 25, 151–204.

Nemvalts, Peep 2000. Aluse sisu ja vorm: Alusfraasi käändevaheldus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Pajusalu jt 2002 = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg. Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Rannut, Lehte 1964. Täis- ja osaalus tänapäeva eesti keeles. *Keel ja Kirjandus* 1, 32–39.

Sang, Joel 1983. Eitus eesti keeles. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.

Seržant, Ilja (ilmumas). Independent Partitive Genitive in North Russian. – Contemporary Approaches to Dialectology; http://www.uni-konstanz.de/serzants/Serzant_IPG_NorthRussian.pdf/ Vaadatud 13.05.2014.

SKK = Suulise kõne korpus. <http://www.cl.ut.ee/suuline/Korpus.php> Vaadatud 13.05.2014.

Szmrecsanyi, Benedikt (ilmumas). Methods and objectives in contemporary dialectology. – Ilja A. Seržant, Björn Wiemer (toim.). *Современные методы в диалектологии. Ареал северных, северо-западных русских и белорусских говоров / Contemporary approaches to dialectology: The area of North, Northwest Russian and Belarusian vernaculars.*

Uihoaed, Kristel 2013. Verbiühendid eesti murretes. Doktoritöö. Käsikiri: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.

Õim, Haldur 1973. Keel, keeleteadus ja pragmaatika. – *Keel ja struktuur* 8: 107–144.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Heili Saia (sünnikuupäev: 13.05.2014)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Subjekti käändevaheldus Jõhvi, Tõstamaa ja Põlva murrakutes,

mille juhendaja on Liina Lindström,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 19.06.2014